

T.C.
BAŞBAKANLIK
GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ
BÖLGE KALKINMA İDARESİ BAŞKANLIĞI

GAP'TA SON DURUM

T.C. BAŞBAKANLIK GAP BÖLGE KALKINMA İDARESİ BAŞKANLIĞI DOKÜMANTASYON MERKEZİ	
YER NO	16-6
DEMİRBAŞ NO	4926

AĞUSTOS 2003
ANKARA

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
TABLO LİSTESİ	ii
1. GİRİŞ	1
2. GAP'IN TARİHÇESİ	2
3. GAP'IN GELİŞME AŞAMALARI	3
3.1 GAP Su Kaynakları Geliştirme Programı	3
3.2 Entegre Proje Yaklaşımı	5
3.3 Sürdürülebilir İnsani Gelişme	5
4. 1989 GAP MASTER PLANI	6
5. GAP BÖLGE KALKINMA PLANI	7
6. GAP BÖLGESİ VE SOSYO-EKONOMİK ÖZELLİKLERİ	11
6.1 Yüzdölçümü ve Nüfusu	11
6.2 GAP Bölge Hasılası	12
7. GAP KAMU YATIRIMLARI	12
8. GAP'TA SEKTÖREL GELİŞMELER	15
8.1 Enerji	15
8.2 Tarım	18
8.2.1 Harran Ovası'nda Sulamanın İlk Sonuçları	20
8.2.2 Topplulaştırma	21
8.2.3 Tuzlanma	21
8.2.4 GAP Bölgesi'nde Tarımsal Potansiyel ve Gelişmeler	23
8.3 Sanayi	24
8.3.1 OSB, KSS ve Serbest Bölgeler	25
8.3.2 Nitelikli Sanayi Bölgeleri	27
8.3.3 Yatırımlarda Devlet Yardımları	27
8.3.4 İhracat	29
8.3.5 Yatırım Sorunları ve Darboğazlar	30
8.4 Ulaşım	34
8.4.1 Karayolu	34
8.4.2 Havayolu	35
8.4.3 Demiryolu	35
8.4.4 Suyolu	36
8.5 Haberleşme ve Telekomünikasyon	37
8.6 Kültür Varlıkları	40
8.7 Turizm	42
8.8 Eğitim	43
8.9 Sağlık	44
8.10 Kentsel ve Kırsal Altyapı	48
8.10.1 Kentsel Altyapı Durumu	48
8.10.1.1 İçmesuyu Durumu	49
8.10.1.2 Kanalizasyon ve Atıksu Arıtma Tesisi Durumu	49
8.10.1.3 Katı Atık Durumu	50
8.10.2 Kırsal Alan Altyapı Durumu	50
8.10.2.1 Kırsal İçmesuyu Durumu	50
8.10.2.2 Köy Yolları Durumu	52
9. SONUÇ	52

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: GAP Su Kaynakları Geliştirme Programı.....	3
Tablo 2: GAP BKP Seçenekleri İtibariyle Temel Öngörüler.....	8
Tablo 3: Plan Dönemine İlişkin Temel Öngörüler.....	10
Tablo 4: GAP Bölgesi'nde Kentsel ve Kırsal Nüfus.....	11
Tablo 5: GAP İlleri 1990-2000 Kent, Kır ve Toplam Yıllık Nüfus Artış Hızları (Binde).....	11
Tablo 6: 2000 Yılında GAP İlleri'nin Bölge Nüfusu İçindeki Payları.....	12
Tablo 7: Türkiye ve GAP Bölgesi'nde Gayri Safi Hasıla ve Kişi Başına Gelir (2000).....	12
Tablo 8: GAP Master Planı'na Göre Proje Maliyeti ve Sektörel Nakdi Gerçekleşmeler.....	13
Tablo 9: GAP'a Yapılan Kamu Yatırım Tahsisleri (1990-2002).....	14
Tablo 10: GAP Yatırımlarının 2002 Yılı İtibariyle Sektörel Dağılımı.....	15
Tablo 11: GAP Enerji Projelerinde Fiziki Gerçekleşme Durumu (2002 Sonu).....	16
Tablo 12: GAP Kapsamındaki HES'lerin Kümülatif Elektrik Üretimi.....	16
Tablo 13: GAP'ın Hidroelektrik Getirisi (2002 Yılı).....	17
Tablo 14: Enerji Üretiminde Türkiye-GAP Karşılaştırması.....	17
Tablo 15: GAP'ta Mevcut Sulamalar.....	18
Tablo 16: GAP'ta İnşa Halindeki Sulamalar.....	19
Tablo 17: Hükümetlerarası İkili İşbirliği Çerçevesinde Yapılması Planlanan GAP Sulamaları.....	20
Tablo 18: Örnek Alan Harran Ovası'nda Sulama Sonucu Ortaya Çıkan Gayrisafi Tarımsal Üretim Değeri (GSÜD) ve Katma Değerler.....	21
Tablo 19: GAP Bölgesi'nde OSB ve KSS Durumu (2002 sonu).....	25
Tablo 20: GAP Bölgesi'nde Serbest Bölgeler.....	25
Tablo 21: GAP Bölgesi'nde Mevcut Sanayi Tesisleri (2001 Yılı).....	26
Tablo 22: GAP Bölgesi'nde 1995-2001 Döneminde Verilen Teşvik Belge Sayısı.....	28
Tablo 23: Teşvik Belgeli Yatırımların Yarattığı İstihdam, Yatırım Tutarı, İşletme Sermayesi ve Döviz Kullanımı.....	29
Tablo 24: 1996-2001 Yıllarında Türkiye ve GAP Bölgesi'nden Yapılan İhracat.....	29
Tablo 25: 2001 Yılında GAP Bölgesi'nden Yapılan İhracatın Mal Gruplarına Göre Dağılımı.....	30
Tablo 26: Bölge'deki Demiryolları Hat Uzunlukları.....	36
Tablo 27: Türkiye ve Bölge İllerinde Otomatik Telefon Santral Kapasitesi, Abone Sayısı Yoğunluğu ve Boş Hat Durumu, 2002.....	37
Tablo 28: Türkiye'de ve Bölge İllerinde Otomatik Şebekeye Bağlı Kırsal Yerleşim Yerleri, 2002.....	38
Tablo 29: Telekomünikasyon Büyüklükleri, 2002.....	39
Tablo 30: GAP İllerine Ait Abone Sayıları (Adet).....	39
Tablo 31: Bölge'de Kültür Bakanlığı Tarafından Tescil Edilen Sivil Mimarlık Örnekleri.....	40
Tablo 32: Bölge'de Kültür Bakanlığı Tarafından Tescil Edilen Dini Mimarlık Örnekleri.....	40
Tablo 33: Bölge'de Kültür Bakanlığı Tarafından Tescil Edilen Sit Alanları.....	41
Tablo 34: Bölge'de Kültür Bakanlığı Tarafından Tescil Edilen Ticaret Yapıları.....	41
Tablo 35: Bölge'de Kültür Bakanlığı Tarafından Tescil Edilen Su Mimarisi Örnekleri.....	41
Tablo 36: Turizm İşletme Belgeli ve Belediye Belgeli Tesis ve Yatak Sayıları.....	42
Tablo 37: Turizm İşletme Belgeli ve Belediye Belgeli Tesislerde Konaklayan Kişi ve Geceleme Sayıları, 2000.....	42
Tablo 38: GAP Bölgesi ve Türkiye'de Okuryazarlık Oranları (2000).....	43
Tablo 39: GAP İlleri İtibariyle Okullaşma Oranları (%).....	44
Tablo 40: GAP Bölgesi Sağlık Kurumları, 2002.....	45
Tablo 41: GAP Bölgesi Sağlık Personeli, 1999.....	45
Tablo 42: Onbin Nüfusa Düşen Yatak, Doktor, Hemşire Sayısı.....	46
Tablo 43: Yeşil Kart Sahibi Kişi Sayısı, 2002.....	46
Tablo 44: Bebek Ölüm Hızı ve Doğurganlık Hızı, 2000.....	47
Tablo 45: GAP Bölgesi Köy İçmesuları-(01.01.2003).....	51
Tablo 46: GAP Bölgesi Köy İçmesularının Şebekeli ve Çesmeli Sistemlerin Envanteri (Ünite)-(01.01.2003).....	51
Tablo 47: GAP Bölgesi Köy Yolları Durumu (Km)-(01.01.2003).....	52

1. GİRİŞ

Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP), kamu eliyle gerçekleştirilmesi öngörülen baraj, sulama, enerji ve diğer altyapı yatırımlarını da kapsayan entegre bir program çerçevesinde, bir yandan Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin kalkınmasını gerçekleştirirken, diğer yandan da ülke genelinde ekonomik gelişme, sosyal istikrar ve ihracatın artırılması gibi ulusal hedeflere yapacağı katkılar açısından Türkiye'nin en öncelikli projeleri arasında ön sıralarda yer almaktadır.

Güneydoğu Anadolu Projesi, başlangıçta bölgenin su ve toprak kaynaklarının geliştirilmesine dayanan bir program olarak alınmış ve bu kapsamda, Fırat ve Dicle nehir havzalarında sulama ve hidroelektrik enerji üretimine yönelik 13 proje paketinin toplamı olarak planlanmıştır. Bu projelerle 22 baraj, 19 hidroelektrik santrali ve 1.7 milyon hektar alanda sulama şebekesi yapımı öngörülmüştür. 1989 yılında GAP Master Planı'nın hazırlanması ile tarım, sanayi, ulaştırma, eğitim, sağlık, kırsal ve kentsel altyapı yatırımlarını da içine alan entegre bir bölgesel kalkınma projesine dönüşmüştür.

Aynı yıl, GAP Bölge Kalkınma İdaresi Teşkilatı kurulmuş ve bölgesel kalkınmanın planlanması, çeşitli sektörlerde farklı kuruluşlar tarafından yürütülmekte olan GAP yatırımlarının yönlendirilmesi, izlenmesi ve kuruluşlararası koordinasyonun sağlanması ile görevlendirilmiştir.

1990'larda dünyada yaşanan gelişmelere paralel olarak Güneydoğu Anadolu Projesi uygulamalarında da sürdürülebilir kalkınma felsefesi benimsenmiş ve bu çerçevede insani gelişme, katılımcılık, eşitlik ve adalet ilkeleri temel alınmıştır. GAP, bugün, sürdürülebilir insani kalkınmaya dayalı entegre bir bölgesel kalkınma projesi olarak uygulanmaktadır.

GAP'ın temel hedefleri, Güneydoğu Anadolu Bölgesi halkının gelir düzeyi ve hayat standardını yükselterek bu bölge ile diğer bölgeler arasındaki gelişmişlik farkını ortadan kaldırmak; kırsal alandaki verimliliği ve istihdam imkanlarını artırarak sosyal istikrar, ekonomik büyüme gibi milli kalkınma hedeflerine katkıda bulunmaktır.

2. GAP'IN TARİHÇESİ

Türkiye'nin sahip olduğu su kaynaklarından yararlanılması fikri Atatürk döneminde ortaya konmuş ve ilk adımlar atılmıştır. 1936 yılında Atatürk'ün emriyle kurulan Elektrik İşleri Etüt İdaresi (EİEİ), ülkenin sahip olduğu su kaynaklarından elektrik enerjisi üretilmesi için "Keban Projesi" ile ilgili keşif etütlerine başlamış ve Fırat Nehri'nde incelemeler yapmak üzere Palu, Pertek, Keban Boğazı, Kömürhan, Karakaya ile Kemalide'de birer rasat istasyonu kurmuştur. 1938 yılında Keban Boğazı'nda jeolojik ve topografik etütler yapılmış; 1950-1960 yılları arasında Fırat ve Dicle üzerinde sondaj çalışmalarına ağırlık verilmiştir.

İkinci Dünya Savaşı ve savaş sonrası ekonomik güçlükler çalışmaları uzun süre aksatmış, daha sonra yeni ihtiyaçların ortaya çıkması üzerine 1954 yılında Devlet Su İşleri (DSİ) Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Bu dönemde Türkiye'de havza çalışmaları yapılması fikri oluşmuş ve ülke 26 havzaya ayrılarak etüt ve planlama faaliyetlerine başlanmıştır. Çalışmaların verimli olabilmesi için yerel organizasyonlara gidilmesi benimsenmiştir. 1961 yılında Diyarbakır'da kurulan DSİ Fırat Planlama Amirliği'nce Fırat Havzası'nda su ve toprak kaynaklarının geliştirilmesiyle ilgili ilk çalışmalar yürütülmüş, 1964 yılında Fırat Havzası'nın sulama ve enerji potansiyelini belirleyen "Fırat Havzası İstikşaf Raporu" geliştirilmiştir.

1968 yılında Aşağı Fırat Havzası'nda önerilen depolama tesisleri ve hidroelektrik santraller fizibilite aşamasında, sulama tesisleri de master plan aşamasında bir yerli-yabancı firmalar grubuna ihale edilmiş ve bu çalışmalar 1970 yılında tamamlanmıştır. Diğer yandan Dicle Havzası için de aynı paralelde çalışmalar DSİ Diyarbakır Bölge Müdürlüğü'nce sürdürülmüştür. Böylece, Aşağı Fırat Havzası ile Dicle Havzası'ndan ne şekilde faydalanılacağı açıklık kazanmış ve 1977 yılında bu iki havza için düşünülen projelerin birleştirilerek "Güneydoğu Anadolu Projesi" olarak adlandırılması benimsenmiştir.

Bölge'deki sosyo-ekonomik koşulların topyekün iyileştirilmesi düşüncesi ve su kaynaklarının geliştirilmesi ile sulamaların sağlayacağı değişimin bu geniş çerçevede ele alınması rasyoneli, bir bölgesel kalkınma projesi olarak ve entegre bir yaklaşımla projeyi ele almak gereğini ortaya çıkarmıştır. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin entegre bölgesel planlama çerçevesinde ele alınması, yürütülmekte olan faaliyetlerin koordinasyonunun sağlanması ve yönlendirilmesi görevi 1986 yılında Devlet Planlama Teşkilatı'na (DPT) verilmiştir.

DPT Müsteşarlığı 1988 yılında, GAP'ı entegre ve çok sektörlü bir sosyo-ekonomik kalkınma projesi olarak ele almak amacı ile GAP Master Plan çalışmasını başlatmıştır. Bu çalışma kapsamında, proje için muhtemel yönetim sistemleri ve alternatifleri de ele alınmıştır.

Bölge'de yapılacak uygulamaların çok kapsamlı olması, planlama, projelendirme, uygulama ve izleme-değerlendirme fonksiyonlarının bütünlük içinde gerçekleştirilmesini ve bölgesel kalkınmanın hızlandırılmasını sağlamak amacıyla, 6 Kasım 1989 tarih ve 20334 sayılı Resmî Gazete'de yayınlanan 388 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ile GAP Bölge Kalkınma İdaresi Teşkilatı kurulmuştur.

3. GAP'İN GELİŞME AŞAMALARI

3.1. GAP Su Kaynakları Geliştirme Programı

Fırat Havzası ve Dicle Havzası projeleri olmak üzere iki gruptan oluşan GAP Su Kaynakları Geliştirme Programı kapsamında 22 baraj, 19 hidroelektrik santral inşaatı öngörülmekte, projenin tamamlanması sonucunda 1.7 milyon hektar alanın sulanması ve yılda 27 milyar kilovatsaat elektrik enerjisi üretilmesi planlanmaktadır. Ayrıca münferit projeler kapsamında 7 baraj ve 1 HES'in yapımı yer almaktadır.

Tablo 1: GAP Su Kaynakları Geliştirme Programı

Proje ve Üniteleri	Kurulu Güç (MW)	Enerji Üretimi (GWh)	Sulama Alanı (ha)	Proje Durumu
1. KARAKAYA PROJESİ	1 800	7 354	-	
Karakaya Barajı ve HES	1 800	7 354		İşletme
2. AŞAĞI FIRAT PROJESİ	2 450	9 024	706 281	
Atatürk Barajı ve HES	2 400	8 900	-	İşletme
Şanlıurfa HES	50	124	-	İnşa
Şanlıurfa Tüneli ve Sulamaları			379 989	İnşa+İşletme
A- Şanlıurfa-Harran Sulaması			151 420	İnşa+İşletme
B- Mardin-Ceylanpınar Cazibe Sulaması			94 929 (15376)	İnşa+Kati Proje
C- Mardin-Ceylanpınar Pompaj Sulaması			118 264	Planlama
D- YAS Sulamaları			104 589	Planlama
Siverek-Hilvan Pompaj Sulaması	-	-	188 778	Planlama
Bozova Pompaj Sulaması	-	-	38 699	Kati Proje
Bozova Pompaj Sulaması I.Kısım	-	-	8 669	İnşa
3. SINIR FIRAT PROJESİ	861	3 168	-	
Birecik Barajı ve HES	672	2 516	-	İşletme
Karkamış Barajı ve HES	189	652	-	İşletme
4. SURUÇ-YAYLAK PROJESİ	-	-	114 826	
Yaylak Ovası Sulaması	-	-	20 012	İnşa
Suruç Ovası Sulaması	-	-	94 814	Planlama+Proje
5. ADIYAMAN-KAHTA PROJESİ	195	509	81 454	
Çamgazi Barajı ve Sulaması	-	-	7 430	İnşa+ İşletme
Gomikan Barajı ve Sulaması	-	-	6 868	Master Plan
Koçali Barajı HES ve Sulaması	40	120	21 605	Master Plan
Sırıntaş Barajı ve HES	28	87	-	Master Plan
Fatopaşa HES	22	47	-	Master Plan
Büyükçay Barajı HES ve Sulaması	30	84	12 322	Master Plan
Kahta Barajı ve HES	75	171	-	Planlama
Atatürk Barajı Gölünden Pompaj Sulaması	-	-	26 793	Planlama
	-	-	2 806	İnşa
6. ADIYAMAN-GÖKSU-ARABAN	7	43	71 598	
Çataltepe Barajı	-	-	-	Planlama
Gölbashi, Abbasiye, Araban, Besni-Keysun, Kızılın, Yavuzeli, İncesu, Pazarcık Sulamaları	-	-	71 598	Ön İnceleme
Erkenek HES	7	43	-	Ön İnceleme
7. GAZİANTEP PROJESİ	-	-	142 664	
Hancağız Barajı ve Sulaması	-	-	6 945	İşletme
Doğanpınar-Kayacık Barajı ve Sulaması	-	-	20 000	İnşa
Kemlin Barajı ve Sulaması	-	-	3 088	Planlama
Bayramlı Regülatörü ve Sulaması	-	-	4 730	İnşa + Planlama
Belkıs Nizip Pompaj Sulaması	-	-	11 925	İnşa
Birecik Baraj Gölü Pompaj Sulaması	-	-	95 976	Kati Proje

MÜNFERİT PROJELER (*)				87 269	
İşletmede	14.4	42		53 440	
İnşaat + Planlama	-	-		33 829	
Nusaybin Sulaması	-	-		7 500	İşletme
Çağçağ HES	14.4	42		-	İşletme
Akçakale YAS Sulaması	-	-		15 000	İşletme
Ceylanpınar YAS Sulaması	-	-		27 000	İşletme
Hacıhıdır Barajı	-	-		2 080	İşletme
Dumluca Barajı	-	-		1 860	İşletme
Seve Barajı ve Sulaması	-	-		1 400	Kati Proje
Besni Barajı ve Sulaması	-	-		2 820	Planlama
Ardıl Barajı ve Sulaması	-	-		3 535	Planlama
Nusaybin Çağçağ 2.Merhale Projesi	-	-		9 170	Planlama
Bozova Merkez Pompaj Sulaması	-	-		1 089	İnşa
Paşabağ Sulaması	-	-		1 785	Kati Proje
Çermik-Kale Projesi	-	-		14 030	Planlama
8. DİCLE-KRALKIZI PROJESİ	204	444		130 159	
Kralkızı Barajı ve HES	94	146		-	İşletme
Dicle Barajı ve HES	110	298		-	İşletme
Dicle Sağ Sahil Cazibe Sulaması	-	-		52 943	Programda
				1 336	İnşa
Dicle Sağ Sahil Pompaj Sulaması (P ₂ ,P ₅)	-	-		23 085	İnşa+İşletme
Dicle Sağ Sahil Pompaj Sulaması (P ₆)	-	-		7 845	Programda
Dicle Sağ Sahil Pompaj Sulaması (P ₃ ,P ₄)	-	-		44 950	Programda
9. BATMAN PROJESİ	198	483		37 351	
Batman Barajı ve HES	198	483		-	İşletme
Batman Sol Sahil Sulaması	-	-		18 758	İnşa
Batman Sağ Sahil Cazibe Sulaması	-	-		18 593	İnşa
10. BATMAN-SİLVAN PROJESİ	220	887		245 372	
Silvan Barajı ve HES	160	681		-	Planlama
Kayser Barajı ve HES	60	206		-	Master Plan
Dicle Sol Sahil Cazibe Sulaması	-	-		193 249	Planlama
Dicle Sol Sahil Pompaj Sulaması	-	-		52 123	Planlama
11. GARZAN PROJESİ	90	315		60 000	
Garzan Barajı ve HES	90	315		-	Ön İnceleme
Garzan Sulaması	-	-		60 000	Ön İnceleme
12. İLISU PROJESİ	1 200	3 833		-	
İlisu Barajı ve HES	1 200	3 833		-	Programda
13. CİZRE PROJESİ	240	1 208		121 000	
Cizre Barajı ve HES	240	1 208		-	Programda
Nusaybin Cizre-İdil Sulaması	-	-		89 000	Ön İnceleme
Silopi Ovası Sulaması	-	-		32 000	Ön İnceleme
MÜNFERİT PROJELER (*)				31 748	
İşletme	-	-		26 312	
Planlama	-	-		5 436	
Devegeçidi Barajı	-	-		7 500	İşletme
Silvan I. ve II. Kısım Sulamaları	-	-		8 790	İşletme
Nerdüş Sulaması	-	-		2 740	İşletme
Çınar-Göksu Barajı	-	-		3 582	İşletme
Garzan Kozluk Sulaması	-	-		3 700	İşletme
Çınar-Dilaver Projesi	-	-		3 575	Planlama
Ergani Projesi	-	-		1 861	Planlama

Kaynak: DSİ Genel Müdürlüğü

(*) Münferit Projeler toplam 119 017 ha olup GAP kapsamında incelenmediğinden toplamlarda dikkate alınmamıştır.

GAP kapsamında, 4'ü münferit projelerden olmak üzere 13 baraj ve 1'i münferit projelerden olmak üzere 7 hidroelektrik santrali tamamlanmıştır.

3.2. Entegre Proje Yaklaşımı

Güneydoğu Anadolu'da çok geniş alanların sulamaya açılmasıyla başlayacak olan büyük değişim Bölge'nin sosyal ve ekonomik bütün sektörlerini etkileyecektir. İlk aşamada Bölge ekonomisinin sanayi, ticaret, ulaştırma gibi tarım dışı sektörlerinin tarımsal üretimdeki artıştan doğrudan etkilenmesiyle başlayacak olan değişim, ikinci aşamada tarım dışı sektörlerin birbirinden etkilenmeleriyle de birçok boyut kazanacaktır. Tarımda sulamayla başlayıp, sanayi ve giderek hizmetlere yayılacak olan bu zincirleme reaksiyon bir yandan çok değişik konularda geniş yatırım ve gelişme olanakları yaratırken, diğer yandan da sosyal ve fiziki altyapıda önemli ihtiyaçlar doğuracaktır.

Yatırımlarda etkinliğin ve sosyo-ekonomik kalkınmanın sağlanması, birbirlerini tamamlayıcı nitelikteki yatırımların zaman ve mekan itibariyle koordineli bir şekilde ele alınmasını gerektirmektedir. Bu amaçla hazırlanan GAP Master Planı Nisan 1989'da tamamlanmıştır.

3.3. Sürdürülebilir İnsani Gelişme

GAP, insanı merkez alan bir bölgesel kalkınma projesidir. GAP'ta tüm fiziksel yapılar (barajlar, santraller, yollar, OSB'ler v.s.) "insani gelişme"nin birer aracı durumundadır. Tüm kamu kaynaklı yatırımlar eşit, adil, erişilebilir, sürdürülebilir bir kalkınmanın aracıdır. Asıl hedef insan mutluluğudur.

Sürdürülebilir insani gelişme; doğal ve beşeri kaynakların optimum kullanımı yoluyla, gelecek kuşakların olanakları tüketilmeden, halkın tercih ve potansiyelinin eksiksiz bir biçimde hayata geçirilebileceği bir ortamın yaratılmasını ifade etmektedir.

GAP, Bölge'nin doğal kaynaklarının akılcı kullanımı ve yönetimi, insan kaynaklarının geliştirilmesi ve ulusal kaynakların rasyonel tahsisi ile Bölge'de sürdürülebilir insani gelişmeyi gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır. Proje bölgesi ile Türkiye'nin daha gelişmiş bölgeleri arasındaki farkı ortadan kaldırmayı ve eşitlikçi bir gelişmeye katkıda bulunmayı öngören GAP'ta sosyal, çevresel, kültürel araştırmalar ve bunlara dayalı uygulamalar da bu anlamda en önemli bileşenlerdir.

Sürdürülebilir kalkınma, Brundtland Komisyonu tarafından "bugünkü kuşakların gereksinimlerini, gelecek kuşakların kendi gereksinimlerini karşılayabilme yeterliliklerini kısıtlamaksızın karşılayabilen kalkınma" biçiminde tanımlanmıştır. Bu geniş tanımlama çerçevesinde toplum, ekonomi, kültür, kalkınmada adillik, kadın-erkek eşitliği, eğitim, sağlık, fiziksel planlama, tarım ve çevre ile ilgili konular dikkate alınmakta, bütün bu konuların merkezinde ise insan bulunmaktadır.

Sürdürülebilirlik kavramının uluslararası kalkınma konularının gündemine girmesiyle birlikte her ülke, özel koşullarından hareketle, kendi sürdürülebilir kalkınma ölçütlerini belirlemek durumunda kalmıştır. Türkiye'nin bu alandaki gereksinimlerini belirlemek amacıyla 1995 yılı Mart ayında GAP İdaresi, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) ile birlikte Şanlıurfa'da bir seminer gerçekleştirmiştir. GAP Bölgesi'nin kalkınma süreciyle ilgili kesimlerin ve temsilcilerin yer aldığı ve etkin bir danışma ve katılım sürecinin sağlandığı bu seminerde gerek seminerin sonuçlarına gerekse GAP Master Planı'nın amaç ve öngörülerine dayanarak, kalkınma süreci için "sürdürülebilirlik" bağlamında aşağıdaki hedefler benimsenmiştir:

1. Bölge'deki ekonomik koşulları mümkün olan en ileri düzeyde geliştirecek şekilde yatırımların artırılması,
2. Sağlık ve eğitim hizmetlerinin ülke düzeyine ulaşacak biçimde geliştirilmesi,
3. Yeni istihdam olanaklarının yaratılması,
4. Kentlerde yaşam kalitesi ile kentsel ve toplumsal altyapının, daha sağlıklı kentsel çevreler yaratılmasına olanak tanıyacak biçimde iyileştirilmesi,
5. Kırsal altyapının sulamada optimal gelişmeye olanak tanıyacak biçimde tamamlanması,
6. Bölge içi ve bölgeler arası ulaşılabilirliğin artırılması,
7. Mevcut ve yeni kurulacak sanayilerin altyapı gereksinimlerinin karşılanması,
8. Suyun, toprağın, havanın ve bunlarla ilintili eko-sistemlerin öncelikli olarak korunması,
9. Karar alma ve proje uygulanmasında halk katılımının geliştirilmesi.

GAP çerçevesinde sürdürülebilir kalkınmanın temel bileşenleri ise sosyal sürdürülebilirlik, tarımsal sürdürülebilirlik, ekonomik geçerlilik, fiziksel ve mekansal sürdürülebilirlik ile çevresel sürdürülebilirlik olarak ifade edilmiştir. Çevresel ve kültürel sürdürülebilirlik doğal kaynakların sürdürülebilirliğine, çevre ve kültürel mirasın korunmasına bağlıdır. Ekonomik geçerlilik verimli ve etkin projelerin uygulanması, istihdam olanakları, ekonomik gelişme ve özel sektör katılımı ile çok yakından ilgilidir. Sosyal sürdürülebilirlik ise katılımcılık, eşitlik, adillik ve insan kaynaklarının gelişimi ilkelerinin benimsenmesi ile sağlanabilmektedir.

Diğer yandan, sürdürülebilir kalkınma kamu sektörü ile birlikte özel sektör ve halk katılımından oluşan bir tabana dayalıdır. Bu çerçevede, kamu yatırımları sürdürülebilir kalkınmada gerekli altyapıyı oluşturmak; özel sektör ağırlıklı olarak sanayi yatırımlarını gerçekleştirmek; halk ise planlamadan uygulamaya kadar her alanda gelişmenin içinde olmak durumundadır.

Sürdürülebilir insani gelişme kavramının GAP literatürüne girmesiyle birlikte proje, ağırlıklı bir biçimde çevresel ve insani boyutları da kapsamına almış ve temel hedef olarak da Bölge insanının yaşam kalitesinin yükseltilmesini benimsemiştir. Bu yaklaşım ile ekonomik büyümeye yönelik fiziksel yatırımlar da dahil tüm proje ve uygulamalar insani gelişmeye yaptığı katkı açısından değerlendirilmektedir.

4 1989 GAP MASTER PLANI

Bölge kalkınmasının çerçevesini çizen GAP Master Planı, özellikle su ve toprak kaynaklarının geliştirilmesini mali ve teknik kapasiteleri de dikkate alarak bir takvime bağlamış; bu değişimin ekonomik ve sosyal sektörlerde uyaracağı gelişmeyi, yaratacağı istihdamı, bunun getireceği nüfus büyüklüğü ile bu nüfusun kentler ve kırsal alanlarla muhtemel dağılımını saptamış; eğitim ve sağlık hizmetleriyle konut ve kentsel altyapı ihtiyaçlarını makro düzeyde belirlemiş ve yıllara göre finans ihtiyacını ortaya koymuştur. GAP Master Planı, çeşitli devlet kuruluşlarının kalkınma çabalarının bütünleştirilmesi ve eşgüdümendirilmesini kolaylaştıran ve Bölge gelişmesinin alması gereken seyir ve alt ölçeklerde üretilecek plan, program ve projeler için de bir rehber niteliği taşımaktadır.

GAP Master Planı'nda plan dönemi başlangıcı olarak kabul edilen 1985 yılında, GAP'ta kişi başına düşen Gayrisafi Bölgesel Hasıla'nın (GSBH), Türkiye kişi başına düşen Gayrisafi Yurtiçi Hasılası'nın (GSYİH) % 47'si düzeyinde olduğu tahmin edilmiştir. GAP Master Planı'nda maksimum gelişme senaryosuna göre, GSBH'nın yılda % 7.7 oranında artması öngörülmektedir. Bu artışın sektörler itibariyle yıllık gerçekleşme oranları aşağıda verilmektedir.

Gayrisafi Bölgesel Hasıla	% 7.7
Tarım Sektörü	% 4.9
Sanayi Sektörü	% 10.0
İnşaat Sektörü	% 6.6
Hizmetler Sektörü	% 9.0

Bölge ekonomik yapısındaki değişimle, tarımın payı önemli katma değer artışına rağmen % 40'dan % 25'e gerilerken, sanayi % 16'dan % 24'e, hizmetler ise % 37'den % 47'ye yükselecektir.

Master Plan Hedefleri

- 1.7 milyon hektar alanın sulanması
- Yılda 27 milyar kilovatsaat hidroelektrik enerji üretiminin sağlanması
- Kişi başına gelirin % 209 oranında artması
- 3.8 milyon kişiye istihdam olanağı sağlanması
- GSBH'da % 445 artış sağlanması

5 GAP BÖLGE KALKINMA PLANI

GAP Master Planı'nın yapımından bu yana geçen sürede Bölge'de ve Türkiye'de plan kapsamındaki varsayımlara uymayan önemli gelişmeler meydana gelmiş ve özellikle 1990'ların ikinci yarısından itibaren derinleşen kamu kesiminin finansal sorunları nedeniyle plan hedeflerinden önemli ölçüde sapmıştır. Ayrıca, çevre konularına duyarlılık artmış, katılımcılık, kalkınmanın sürdürülebilirliği, cinsiyet dengeli kalkınma gibi kavramlar ön plana çıkmıştır. Tüm bu nedenlerle, Bölge kalkınmasına farklı bir yaklaşım getirecek yeni bir plan hazırlanması ihtiyacı doğmuştur.

Diğer yandan, Haziran 1998'de alınan Bakanlar Kurulu kararı ile GAP'taki tüm yatırımların tamamlanması için 2010 hedef yılı olarak belirlenmiş ve GAP'ın tüm sektörel bileşenleriyle birlikte öngörülen tarihte tamamlanması için gerekli koordinasyon ve planlama çalışmalarını yapma görevi GAP İdaresi'ne verilmiştir. Böylece, 1989 yılından farklı olarak, insani gelişmeyi öncelikli hedef kabul eden GAP Bölge Kalkınma Planı, sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı doğrultusunda ve çeşitli kesimlerden paydaşların etkin katılımıyla hazırlanmıştır. Plan, aynı zamanda uygulanacak projeleri kapsayan eylem planını da içermektedir. Hazırlanan GAP Bölge Kalkınma Planı (BKP) 6.11.2002 tarihli ve 2002/48 sayılı Başbakanlık Genelgesi ile ilgili kurum ve kuruluşlara gönderilmiştir.

Bölgesel Kalkınma Seçenekleri

Paydaşların talepleri doğrultusunda belirlenen üç temel amaç çerçevesinde Bölge için üç farklı kalkınma seçeneği oluşturulmuştur. Bu üç temel amaç; "kalkınma altyapılarının geliştirilmesi ve çevrenin korunması", "insan kaynaklarının geliştirilmesi" ve "Bölge içi gelişmişlik farklarının azaltılması"dır. Bu amaçlar çerçevesinde A, B ve C seçenekleri hazırlanmıştır.

Seçenek A: Bölgedeki yatırımlara müdahale edilmeden son on yıldır süregelen yatırım eğiliminin 2010 yılına kadar devam etmesi halinde ortaya çıkacak tabloyu göstermektedir.

Seçenek B: 1989 GAP Master Planı'nda ve daha sonraki çalışmalarda belirlenen yatırımların ve projelerin tümünün 2010 yılı itibariyle gerçekleşmesini öngörmekte ve yeni Kalkınma Planı'nın çıkış noktalarını oluşturan insan odaklılık, katılımcılık, sürdürülebilirlik, insani gelişme ve toplumsal gelişme gibi ilkeleri ön plana çıkarmaktadır.

Seçenek C: Ülkenin içinde bulunduğu ekonomik durum, kamu maliyesindeki darboğazlar ve teknolojik kısıtlar gözönüne alınarak B seçeneğinin daha gerçekçi hale getirilmiş şeklidir.

Seçeneklere ilişkin başlıca temel göstergeler aşağıda özetlenmiştir. Yatırımlar ve hasılaya ilişkin değerler 1998 yılı fiyatlarıyla milyar dolar cinsinden verilmiştir.

Tablo 2: GAP BKP Seçenekleri İtibariyle Temel Öngörüler

(Milyar Dolar)

	Seçenek A	Seçenek B	Seçenek C
Toplam Yatırımlar (2002-2010)	11.8	42.4	23.4
- Kamu Yatırımları	5.9	23.9	12.0
- Özel Yatırımlar	5.9	18.5	11.4
Bölgesel Hasıla	14.1	29.5	23.9
Toplam Sulama (brüt bin ha)	745	2115.7	1505.3
Toplam İstihdam (bin kişi)	2 926.2	4 079.1	3 305.1
Nüfus (bin kişi)	8 591.6	9 865.3	8 601.8

Sadece geçmişteki yatırım eğiliminin devam edeceğini varsayan, bu sebeple belirlenen amaçlar doğrultusunda bir plan hazırlanmasını gerektirmeyen Seçenek A üzerinde fazla durulmamıştır. Kamu finansman kısıtları ve özel kesimin yatırım yapma imkanlarının darlığı nedeniyle de Seçenek B'nin gerçekleştirilmesi güç görülmüştür. Daha gerçekçi öngörülere dayanan Seçenek C'nin uygulanabilme ihtimali daha yüksektir ve plan çalışmaları sırasında yapılan danışma toplantılarında ortaya çıkan Bölge halkının beklentilerinin önemli bir kısmını karşılamaktadır. Bu sebeple, Bölge Kalkınma Planı ve Uygulama Programı Seçenek C'nin varsayımları ve öngörülerine dayanarak hazırlanmıştır.

Plan'ın Finansman İhtiyacı

2002-2010 dönemini kapsayan Plan'ın toplam kaynak ihtiyacı 1998 yılı fiyatlarıyla 23.4 milyar dolardır. Bu yatırımların 12 milyar dolarlık kısmının kamu kesimi kaynaklarından karşılanması; kalan 11.4 milyar dolarlık yatırımın da özel sektör tarafından yapılması öngörülmüştür.

Yatırım Öncelikleri

Bölge'ye sabit sermaye yatırımı olarak tahsis edilecek toplam kamu kesimi kaynaklarının % 54.2'sinin tarım kesimine, % 10.9'unun sanayi kesimine, % 6.2'sinin ulaştırma sektörüne, % 8.1'inin eğitime, % 4.3'ünün sağlık sektörüne ve % 16'sının altyapı ve diğer hizmetlere tahsisi planlanmıştır.

Bölge'nin sosyo-ekonomik yapısının değişim ivmesi kazanabilmesi, istihdam olanaklarının artırılması ve şimdiki kadar yapılmış yatırımların nemasının alınması açısından sulama yatırımlarına önem verilmiştir.

Halk sağlığını korumak ve yaşam koşullarını iyileştirmek amacıyla kentsel içme suyu ve kanalizasyon yatırımlarıyla arıtma tesisleri ve köy içme suyu teminine öncelik verilmiştir.

Toplumsal dönüşüm açısından eğitim ve sağlık tesislerinin önemi büyüktür. Plan'da yeni tesis yatırımları yanında, mevcutların yeterli donanıma kavuşturulmasına ve devam eden yatırımların tamamlanmasına dikkat edilmiştir.

Ayrıca, turizme yönelik altyapının iyileştirilmesi, kültür varlıklarının kurtarılması, korunması ve restorasyonuna yönelik yatırımlara önem verilmiştir.

Çevrenin korunmasına yönelik olarak toprak-su kaynaklarının ve biyolojik çeşitliliğin korunması, doğal koruma alanlarının oluşturulması ve yönetilmesi, yer altı sularının kirliliğe karşı korunması, hava kalitesinin korunmasını sağlayacak yönetim yapısının oluşturulması ile sanitasyon programlarının ve katı atık yönetiminin hayata geçirilmesi hedeflenmiştir

Plan'ın Öngörülleri

1998 yılında 10.5 milyar dolar olan Gayri Safi Bölge Hasılatı yıllık ortalama 7.8'lik bir büyüme hızı ile 2010 yılında yaklaşık 24 milyar dolara (1998 yılı fiyatlarıyla) ulaşacaktır.

Bölge'de 1998 yılında 1685 dolar olan Kişi Başına Gelir, yıllık ortalama % 6.4 oranında artarak 2010 yılında 3563 dolara ulaşacaktır. Böylelikle, Bölge Kişi Başına Geliri'nin ülke Kişi Başına Geliri'ne oranı 1998'de % 52 iken 2010 yılında % 62'ye yükselecektir.

2002-2010 döneminde 1.5 milyon hektarlık bir alan sulu tarıma açılabilir.

2010 yılında Bölge nüfusu 8.6 milyon kişiye ulaşırken, kırsal nüfusun toplam nüfus içindeki payı % 37'den % 33'e düşecektir.

Plan döneminde yaklaşık 1 milyon 200 bin kişi daha çalışan nüfusa dahil edilecektir. Sağlanacak ek istihdamın % 58'i tarım sektöründe, % 32'si hizmet sektöründe ve kalan yaklaşık % 10'u da sanayi sektöründe değerlendirilecektir.

Tablo 3: Plan Dönemine İlişkin Temel Öngörüler

Sektörler	GAP Bölge Kalkınma Planı 2010 Yılı Hedefleri	Mevcut Durum
Makro-ekonomik Çerçeve		
Nüfus	8,6	6,2
Kişi Başına Gelir (\$)	3 563	1 685
Toplam İstihdam	3 305 100	2 105 700
Ek İstihdam	1 199 400	
Tarım	634 200	
Sanayi	124 800	
Hizmetler	440 400	
Tarım		
Sulama	1 505 300 ha	215 080 ha
Taşlı Alan Islahı	265 600 ha	
Yukarı Havza Islahı	6 600 ha	
Bitkisel Üretim (ton)		
Pamuk Üretimi	2 036 766	1 116 273
Buğday Üretimi	2 377 972	1 520 807
Mısır Üretimi	1 031 144	47 504
Arpa	1 090 586	788 086
Yem Bitkileri (Kuru Ot)	341 944	40 000
Soya	76 570	48
Hayvancılık		
Süt Üretimi/yıl	1 217 457 ton/yıl	436 624 ton/yıl
Su Ürünleri		
Üretim	34 365 ton/yıl	2362 ton/yıl
Ormancılık		
Ağaçlandırma Alanı	217 000 ha	78400 ha (koru)
Sanayi Altyapısı		
OSB (ilave)	4 722 ha	
KSS (ilave)	2 400 ünite	
Enerji		
- İlısu ve Cizre Baraj ve HES	İlısu ve Cizre Baraj ve HES'in tamamlanması	Yatırım Programı
Eğitim		
İlköğretim Okullaşma Oranı	% 100	% 82,3
Okul Öncesi Eğitim	% 9,8	% 2,1
Sağlık		
Bebek Ölüm Hızı	Türkiye'nin 2010 düzeyine inmek	%o 60 - TR :%o 35
Hasta Yatağı Başına Nüfus	355 kişi/yatak	853 kişi/ yatak
İl ve İlçelerde	Kent Tipi Sağlık Ocakları Açmak	
Bölgesel Ulaşım		
	Şanlıurfa-Gaziantep Otoyolu	İnşa halinde
	Şanlıurfa-Diyarbakır:2x2 Böl.Yol	İnşa halinde
	GAP Uluslararası Havaalanı	Asfalt Oranı: %20
	Tüm Köy Yollarının Asfaltlanması	

6 GAP BÖLGESİ VE SOSYO-EKONOMİK ÖZELLİKLERİ

6.1. Yüzölçümü ve Nüfusu

Güneydoğu Anadolu Projesi Türkiye'nin güneydoğusundaki 9 ilde uygulanmaktadır. Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt, Şanlıurfa ve Şırnak illerini kapsayan GAP Bölgesi, toplam ülke yüzölçümünün yaklaşık % 10'unu oluşturan 75 193 km²'lik bir alana sahiptir.

2000 Yılı Genel Nüfus Sayımı sonuçlarına göre GAP Bölgesi'nin nüfusu yaklaşık olarak 6.6 milyon kişidir. Bu miktar ülke toplam nüfusunun % 9.7'sini oluşturmaktadır.

Tablo 4: GAP Bölgesi'nde Kentsel ve Kırsal Nüfus

İller	1990 *			2000		
	Nüfus	İl ve İlçe Merkezleri (%)	Bucak-Köy (%)	Nüfus	İl ve İlçe Merkezleri (%)	Bucak-Köy (%)
Adıyaman	510 827	43.48	56.52	623 811	54.33	45.67
Batman	344 121	56.57	43.43	456 734	66.60	33.40
Diyarbakır	1 096 447	54.31	45.69	1 362 708	60.00	40.00
Gaziantep	1 010 396	73.06	26.94	1 285 249	78.52	21.48
Mardin	558 275	44.61	55.39	705 098	55.49	44.51
Siirt	243 435	45.28	54.72	263 676	58.22	41.78
Şanlıurfa	1 001 455	55.08	44.92	1 443 422	58.34	41.66
Şırnak	262 006	47.81	52.19	353 197	59.83	40.17
Kilis	130 198	66.99	33.01	114 724	65.36	34.64
GAP	5 157 160	55.72	44.28	6 608 619	62.69	37.31
TÜRKİYE	56 473 035	59.60	40.40	67 803 927	64.90	35.10

Kaynak: 2000 Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, DİE

* 1990 Genel Nüfus Sayımı'nın Kesin Sonuçları, 2000 Genel Nüfus Sayımı günündeki idari bölünüşe göre yeniden düzenlenmiştir.

Tablo 4'de 1990 ve 2000 yıllarında GAP Bölgesi'nde iller itibarıyla kırsal ve kentsel nüfusun toplam nüfus içindeki oranları gösterilmektedir. 1990 yılında Bölge'de toplam nüfusun % 56'sı kentlerde yaşarken 2000 yılında bu oran % 63'e çıkmıştır.

Tablo 5: GAP İlleri 1990-2000 Kent, Kır ve Toplam Yıllık Nüfus Artış Hızları (Binde)

	Bucak-Köy	İl ve İlçe Merkezleri	Toplam
GAP	7.67	36.58	24.80
Türkiye	4.21	26.81	18.28

Kaynak: 2000 Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, DİE

1990-2000 yılları arasında GAP Bölgesi'nin yıllık nüfus artış hızı yaklaşık binde 25 iken bu oran Türkiye geneli için binde 18 düzeyinde olmuştur.

Öteki bölge ve illere göç vermesine karşın, GAP Bölgesi'nin yıllık nüfus artış hızı ülke değerinin üzerinde olduğu için Bölge nüfusunun ülke toplam nüfusu içindeki payı da giderek artmaktadır. Bölge'de kentsel nüfus artış hızı kırsal nüfusa oranla daha yüksektir.

Tablo 6: 2000 Yılında GAP İlleri'nin Bölge Nüfusu İçindeki Payları

İller	(%)
Şanlıurfa	22
Diyarbakır	21
Gaziantep	19
Mardin	11
Adıyaman	9
Batman	7
Şırnak	5
Siirt	4
Kilis	2
GAP	100

GAP İlleri nüfusunun Bölge toplam nüfusu içindeki paylarına bakıldığında; Bölge nüfusunun yaklaşık % 60'ının Şanlıurfa, Diyarbakır ve Gaziantep'te yaşadığı görülmektedir. Bölge'nin en kalabalık ili Şanlıurfa (% 22) iken Batman, Şırnak, Siirt ve Kilis illerinde toplam olarak Bölge nüfusunun % 18'i ikamet etmektedir.

6.2. GAP Bölge Hasılası

Ülke nüfusunun yaklaşık % 10'unu oluşturan GAP Bölgesi'nin ülke Gayri Safi Yurt İçi Hasılasına (GSYİH) katkısı % 5 düzeyindedir.

1990 yılında 1987 yılı fiyatlarıyla 4 514 milyar TL olan GAP bölgesel hasılası yıllık ortalama % 3 oranında artarak 2000 yılında 6 068 milyar TL'ye ulaşmıştır. Aynı dönemde ülke gayri safi yurtiçi hasılası, yıllık % 3.6'lık büyüme hızıyla 83 578 milyar TL'den 118 789 milyar TL'ye yükselmiştir. 2000 yılında kişi başına gelir, GAP Bölgesi'nde 1 354 dolar iken ülke genelinde 2 941 dolar olmuştur.

Tablo 7: Türkiye ve GAP Bölgesi'nde Gayri Safi Hasıla ve Kişi Başına Gelir (2000)

	GAP	Türkiye
Gayri Safi Hasıla (1987 Yılı Fiyatlarıyla Milyar TL)	6 068	118 789
Kişi Başına Gelir (Cari Dolar)	1 354	2 941

Kaynak: DİE Haber Bültenleri.

7 GAP KAMU YATIRIMLARI

GAP yatırımları, tüm kamu kurum ve kuruluşlarının GAP Bölgesi'nde çeşitli sektörlerde yürüttükleri proje ve programların toplamından oluşmaktadır. Bu proje ve programlar ilgili kamu kurum ve kuruluşlarının yıllık yatırım programlarında yer almakta ve proje tahsisleri bu kuruluşların bütçelerinden karşılanmaktadır.

GAP Master Planı'nın belirlediği hedef ve büyüklüklere ulaşabilmek için yapılması öngörülen kamu yatırımlarının finansman ihtiyacı 2002 yılı sabit fiyatlarıyla toplam 22 katrilyon 505 trilyon 859 milyar TL'dir.

Tablo 8: GAP Master Planı'na Göre Proje Maliyeti ve Sektörel Nakdi Gerçekleşmeler

(2002 yılı Fiyatlarıyla, Milyar TL)

	Toplam Maliyet (İhtiyaç)	2002 Sonu Harcama (Kümülatif Yatırım)	Nakdi Gerçekleşme (%)
Tarım	6 811 714	1 252 338	18
Enerji	7 236 872	5 772 765	80
Ulaştırma ve Haberleşme	4 982 234	1 782 084	36
Turizm	37 823	10 045	27
Diğer Kamu Hizmetleri	1 094 444	884 670	81
Global	22 505 859	11 291 873	50

GAP kapsamında 2002 sonuna kadar, 2002 yılı fiyatlarıyla, toplam 11 katrilyon 291 trilyon 873 milyar TL harcama yapılmış ve nakdi gerçekleşme % 50 düzeyine ulaşmıştır.

2002 Yılı Yatırım Programı'nda GAP'a, 2002 yılı fiyatlarıyla, 577 trilyon 840 milyar TL tahsis edilmiştir. Bu tutarın 374 trilyon 658 milyar TL'si tarım, madencilik, imalat, enerji, ulaştırma-haberleşme ve turizm gibi ekonomik sektör yatırımları için; 203 trilyon 183 milyar TL'si ise konut, eğitim, sağlık ve diğer kamu hizmetleri gibi sosyal sektör yatırımları için ayrılmıştır.

GAP yatırım ödeneklerinin 1990-2002 dönemi itibariyle yıllık seyri incelendiğinde, GAP'a toplam kamu kaynaklarından yılda ortalama % 7 oranında pay ayrıldığı gözlenmektedir. Bu oran GAP'ın yaklaşık % 10 olan ülke nüfusu ve coğrafi alan içindeki payından aşağıda bulunmakta ve son yıllarda bir düşme eğilimi göstermektedir.

Tablo 9: GAP'a Yapılan Kamu Yatırım Tahsisleri (1990-2002)

(2002 Yılı Fiyatlarıyla* , Milyar TL)

Yıllar	Türkiye		GAP		GAP'ın Türkiye İçindeki Payı (%)
	Yatırım Tahsisi	Artış (%)	Yatırım Tahsisi	Artış (%)	
1990	13 040 279		1 050 484		8.1
1991	12 206 298	-6.4	1 042 136	-1.6	8.5
1992	12 643 878	+3.6	928 412	-10.9	7.3
1993	12 038 592	-4.8	912 984	-1.7	7.6
1994	9 461 554	-21.4	712 324	-22.0	7.5
1995	6 849 457	-27.6	493 223	-30.8	7.2
1996	8 667 595	+26.5	598 697	+21.4	6.9
1997	9 342 383	+7.8	718 551	+20.0	7.7
1998	13 573 634	+45.3	902 569	+25.6	6.6
1999	12 592 376	-7.2	738 886	-18.1	5.9
2000	14 809 012	+17.6	1 059 269	+43.4	7.2
2001	9 700 803	-34.5	477 345	-54.9	4.9
2002	9 855 000	+1.6	577 840	+21.1	5.9

(*) Cari fiyatlar, 2003 yılı DPT yatırım deflatörü kullanılarak 2002 yılı fiyatlarına dönüştürülmüştür.

Not: Mahalli İdare yatırımları dahil değildir.

2001 yılında ülke genelinde uygulanan istikrar programı kapsamında yatırımların kısıtlanması, GAP'ı ülke genelindeki düşüşün çok üzerinde olumsuz etkilemiş, GAP kamu yatırımları bir önceki yıla göre % 55 oranında azalarak toplam yatırımlar içindeki payı % 4.9 olmuştur. 2002 yılında GAP'ın ülke yatırımları içindeki payında nisbi bir artış olmuş ve % 5.9'e yükselmiştir.

Proje'nin 2010 yılında bitirilmesi kararı çerçevesinde değerlendirildiğinde, GAP'ın tüm bileşenleri ile birlikte, hedeflenen yılda tamamlanabilmesi için GAP'a ayrılan yıllık yatırım tahsislerinin önemli ölçüde artırılması gereği ortaya çıkmaktadır.

Tablo 10: GAP Yatırımlarının 2002 Yılı İtibariyle Sektörel Dağılımı

(2002 Yılı Fiyatlarıyla, Milyar TL)

Sektörler	2002 Yılı Yatırım Tahsisi	Sektör Payı (%)
Ekonomik Sektörler		
- Tarım	112 319	19.4
- Madencilik	22 548	3.9
- İmalat	1 025	0.2
- Enerji	124 325	21.5
- Ulaştırma – Haberleşme	113 892	19.7
- Turizm	550	0.1
Ekonomik Sektörler Toplamı	374 658	64.8
Sosyal Sektörler		
- Konut	6 803	1.2
- Eğitim – Kültür	46 001	8.0
- Sağlık	33 918	5.9
- Diğer Kamu Hizmetleri	116 461	20.2
Sosyal Sektörler Toplamı	203 183	35.2
GAP Genel Toplamı	577 840	100.0

2002 yılı GAP yatırımlarının sektörler itibariyle dağılımına bakıldığında, en yüksek payın enerji sektöründe (% 25) olduğu, bu sektörü ulaştırma-haberleşme ve tarım yatırımlarının izlediği görülmektedir. Toplam yatırımların % 65'i ekonomik sektörlerle yapılırken sosyal sektörlerin payı % 35'te kalmıştır.

8 GAP'TA SEKTÖREL GELİŞMELER

8.1. Enerji

GAP kapsamında yapımı öngörülen hidroelektrik santrallerinin, kurulu güç itibariyle, önemli bir bölümü tamamlanmıştır. 2002 sonunda 6 hidroelektrik santrali (HES) işletmeye açılmış, 1 HES deneme üretiminde olup, 1 HES'in de inşaatı devam etmektedir.

Böylece, kurulu güç itibariyle hidroelektrik enerji projelerinin % 70'i üretime geçmiş bulunmaktadır. Enerji projelerinin % 4'ü inşaat halinde, % 19'u ihaleye hazır durumdadır. % 7'si ise planlama aşamasındadır.

Tablo 11: GAP Enerji Projelerinde Fiziki Gerçekleşme Durumu (2002 Sonu)

Adı	Kurulu Güç (MW)	Enerji Üretimi (GWh)	Projenin Hangi Safhada Olduğu	İşletmeye Geçiş Yılı
FIRAT HAVZASI	5 313	20 098		
Karakaya Barajı ve HES	1 800	7 354	İşletme	1987
Atatürk Barajı ve HES	2 400	8 900	İşletme	1993
Birecik Barajı ve HES	672	2 516	İşletme	2000
Karkamış Barajı ve HES	189	652	İşletme	1999
Şanlıurfa HES	50	124	İnşa	
Büyükçay Barajı, HES ve Sulaması	30	84	Master Plan	
Koçali Barajı, HES ve Sulaması	40	120	Master Plan	
Sırımtaş Barajı ve HES	28	87	Master Plan	
Kahta Barajı ve HES	75	171	Master Plan	
Fatopaşa HES	22	47	Master Plan	
Erkenek	7	43	Ön İnceleme	
DİCLE HAVZASI	2 172	7 247		
Dicle Barajı ve HES	110	298	İşletme	1999
Kralkızı Barajı ve HES	94	146	İşletme	1998
Batman Barajı ve HES	198	483	İnşa+İşletme	
Ilısu Barajı ve HES	1 200	3 833	Programda	
Cizre Barajı ve HES	240	1 208	Programda	
Silvan Barajı ve HES	150	623	Planlama	
Kayser Barajı ve HES	90	341	Master Plan	
Garzan Barajı ve HES	90	315	Ön İnceleme	
Toplam	7 485	27 345		

Kaynak: DSI Genel Müdürlüğü

Enterkonekte sisteme giren enerjinin önemli bir bölümünü üretmekte olan Karakaya, Atatürk, Kralkızı, Karkamış, Dicle ve Birecik Barajları'nda gerçekleştirilen toplam hidroelektrik üretimi, tesislerin açılışından 2002 sonuna kadar (kümülatif olarak) yaklaşık 196 milyar kilovatsaat olmuştur.

Tablo 12: GAP Kapsamındaki HES'lerin Kümülatif Elektrik Üretimi

Baraj ve HES	İşletmeye Geçiş Yılı	Elektrik Üretimi
Karakaya Barajı ve HES	1987	111.8 milyar kilovatsaat
Atatürk Barajı ve HES	1993	79.5 milyar kilovatsaat
Kralkızı Barajı ve HES	1998	0.4 milyar kilovatsaat
Karkamış Barajı ve HES	1999	0.9 milyar kilovatsaat
Dicle Barajı ve HES	1999	0.3 milyar kilovatsaat
Birecik Barajı ve HES	2000	3.3 milyar kilovatsaat
Toplam		196.3 milyar kilovatsaat

Kaynak: TEİAŞ Genel Müdürlüğü

GAP kapsamındaki hidroelektrik santrallerinden, işletmeye girdikleri tarihten 2002 sonuna kadar sağlanan bu enerjinin parasal değeri yaklaşık 11.8 milyar ABD Doları'dır. Bu üretimi alternatif kaynaklar cinsinden ifade etmek gerekirse, sağlanan elektrik üretimi yaklaşık 49 milyon ton fuel oil veya 37.9 milyar m³ doğal gaz ithalatı ile karşılanabilecek değerdedir.

Tablo 13: GAP'ın Hidroelektrik Getirisi (2002 Yılı)

	Milyar kWh	Eşdeğeri Milyon \$
Karakaya	5.04	302.4
Atatürk	5.05	303.0
Kralkızı	0.08	4.3
Karkamış	0.29	17.4
Dicle	0.22	13.2
Birecik	1.72	103.2
GAP	12.40	743.5

Kaynak: TEİAŞ Genel Müdürlüğü

Türkiye'de 2002 yılında 33.7 milyar kilovatsaatlik hidrolik enerji üretilmiştir. Bu üretim içinde GAP yaklaşık 12.4 milyar kilovatsaatlik hidroelektrik üretimi ile % 36.8'lik bir paya sahiptir. Aynı dönemde Türkiye'nin 129 milyar kilovatsaatlik toplam enerji üretimi (termik, hidrolik, rüzgar) içinde GAP'ın payı ise % 9.6 olmuştur.

Tablo 14: Enerji Üretiminde Türkiye-GAP Karşılaştırması

Yıl	Türkiye			GAP	GAP/Türkiye	
	Termik (GWh)	Hidrolik (GWh)	Toplam (GWh)	Hidrolik (GWh)	Hidrolik (%)	Toplam (%)
1995	52 548	31 973	84 521	16 114	50.0	19.0
1996	54 448	40 423	94 871	19 314	48.0	20.0
1997	63 299	39 764	103 063	19 385	48.7	18.8
1998	68 677	42 224	110 901	20 053	47.5	18.0
1999	81 800	34 629	116 429	14 781	42.7	12.7
2000	94 185	30 930	125 115	12 114	39.2	9.7
2001	99 004	23 998	123 002	11 490	47.9	9.3
2002	95 380	33 716	129 096	12 404	36.8	9.6

Kaynak: TEİAŞ Genel Müdürlüğü

8.2. Tarım

GAP kapsamında yürütülen sulama projelerinin tamamlanmasıyla 1.7 milyon hektar alanın sulamaya açılması hedeflenmektedir. 2002 sonu itibariyle DSİ Genel Müdürlüğü tarafından sulamaya açılan alan 215 080 hektar olmuştur.

Fiziki gerçekleşme açısından, sulama projelerinin % 12'si işletmede, % 10'u inşaat halinde, % 24'ü ihale, % 54'ü ise planlama aşamasındadır.

Tablo 15: GAP'ta Mevcut Sulamalar

Sulamalar	Sulama Alanı (ha)
1. Hancağız Barajı ve Sulaması	7 330
2. Şanlıurfa-Harran Ovaları (kısmi)	120 000
3. Hacıhıdır Barajı ve Sulaması	2 080
4. Derik-Dumluca	1 860
5. Silvan 1. ve 2. Kısım	8 790
6. Nusaybin	7 500
7. Silopi Nerdüş	2 740
8. Akçakale Yeraltı Suları	15 000
9. Ceylanpınar Yeraltı Suları	27 000
10. Devegeçidi Barajı ve Sulaması	7 500
11. Suruç Yeraltı Sulamaları	7 000
12 Çınar-Göksu Barajı ve Sulaması	3 580
13. Garzan-Kozluk	3 700
14. Adıyaman-Çamgazi (kısmi)	1 000
Toplam	215 080

Kaynak: DSİ Genel Müdürlüğü

Tablo 16: GAP'ta İnşa Halindeki Sulamalar

Sulamannın Adı	İli	Fayda (ha)	Bitiş Yılı	Fiziki Gerçek. (%)
1. Çamgazi Sul ve Deriv. Tesisi	Adıyaman	7 430	2005	50
2. Gerger-Gölyurt Köyü Pom.Sul.	Adıyaman	143	2004	86
3. Samsat Pom. Sul. I.Kısım	Adıyaman	2806	2004	18
4. Batman Sol. Sahil Sulaması	Batman	18760	2005	45
5. Batman Sağ Sahil Sulaması	Diyarbakır	18593	2005	12
6. Kralkızı-Dicle Caz. Sul. I. Kısım	Diyarbakır	1336+İsale	2004	42
7. Kralkızı-Dicle Pr.Sul.İsale Kan.	Diyarbakır	İsale	2006	65
8. Kralkızı-Dicle Pom.Sul.1.Kısım	Diyarbakır	23 085	2004	50
9. Belkıs Nizip Pomaj Sulaması	Gaziantep	11 925	2007	26
10. Kayacık Sulaması	Gaziantep	20 000	2005	17
11. Yukarı Harran Sul. Ana Kanal	Şanlıurfa	Ana Kanal	2007	47
12. Yukarı Harran Sul. Şebeke İnş.	Şanlıurfa	15 376	2005	38
13. Yaylak Ovası Sulaması	Şanlıurfa	18.322	2005	40
14. Bozova Pompaj Sulaması I. Kıs.	Şanlıurfa	8 669	2005	20
15. Harran Ovası Sulaması VI. Kıs.	Şanlıurfa	23683+ (5000)	2006	56
16. Şanlıurfa Ovası Sul. III. Kısım	Şanlıurfa	9458 + (9441)	2004	80
17. Bozova Merkez Pom. Sulaması	Şanlıurfa	1 098	2004	70

Kaynak: DSİ Genel Müdürlüğü

Yaylak Sulaması İsrail'den, Şanlıurfa Bozova Pompaj Sulaması I.Kısım inşaatı ise İspanya'dan sağlanan % 100 kredi ile inşa edilmekte olup, 2001 yılında yükleniciye yer teslimi yapılmıştır.

Tablo 17: Hükümetlerarası İkili İşbirliği Çerçevesinde Yapılması Planlanan GAP Sulamaları

	Adı	Sulama Alanı (ha)
	Aşağı-Fırat II.Merhale	
1	Mardin-Ceylanpınar Sulaması I. Kısım İnşaatı*	23 739
2	Mardin-Ceylanpınar Sulaması II. Kısım İnşaatı*	20 867
3	Mardin-Ceylanpınar Sulaması III. Kısım İnşaatı*	22 500
4	Viranşehir Pompaj Sulaması I. Kısım İnşaatı	13 784
5	Viranşehir Pompaj Sulaması I. Kısım İnşaatı	
	Şanlıurfa-Bozova Sulamaları	23 274
6	Bozova Pompaj Sulaması II.Kısım**	16 471
7	Bozova Pompaj Sulaması III.Kısım İnşaatı	
	Adıyaman-Kahta Projesi	5 729
8	Samsat Pompaj Sulaması II.Kısım İnşaatı*	
	Kralkızı-Dicle I.Merhale	18 431
9	Kralkızı Cazibe Sulaması II.Kısım İnşaatı*	16 355
10	Kralkızı Cazibe Sulaması III.Kısım İnşaatı**	18 157
11	Kralkızı Cazibe Sulaması IV.Kısım İnşaatı	
	Kralkızı-Dicle II.Merhale	15 000
12	Kralkızı-Dicle PIII Pompaj Sul. I.Kısım İnşaatı**	16 309
13	Kralkızı-Dicle PIII Pompaj Sul. II.Kısım İnşaatı**	13 641
14	Kralkızı-Dicle PIV Pompaj Sulaması İnşaatı*	
15	Suruç Ovası Pompaj Sulaması	İletim: 52 km
	- P1 Pompa İstas. ve İletim Kanalı, Tünel, Yaklaşım Kanalı İnşaatı***	94 814
	- Sulama Şebekesi***	
	Toplam	İletim: 52 km Sulama: 343 023 ha

Kaynak: DSI Genel Müdürlüğü

* İsrail ile protokol imzalandı. DSİ teknik ve mali müzakereler için yetkilendirildi.

** Hollanda ile protokol imzalandı. DSİ teknik ve mali müzakereler için yetkilendirildi.

*** AGİT Zirvesi sırasında ABD ile protokol imzalandı.

8.2.1 Harran Ovası'nda Sulamanın İlk Sonuçları

1995 yılında sulamanın başladığı Şanlıurfa-Harran Ovası'nda 2001 yılı sonu itibarıyla sulanan alan 116 000 hektara ulaşmıştır. Harran Ovası'nda sulamaların gayrisafi üretim değeri (GSÜD) ve katma değerinde sağladığı gelişme aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 18: Örnek Alan Harran Ovası'nda Sulama Sonucu Ortaya Çıkan Gayrisafi Tarımsal Üretim Değeri (GSÜD) ve Katma Değerler

		GSÜD*			Katma Değer**		
Yıl	Alan (ha)	Milyon \$/yıl	\$/ha	\$/Kişi	Milyon \$/yıl	\$/ha	\$/Kişi
Sulama Öncesi	30 000	31.50	1 050	1 044	18.0	600	596
1995	30 000	65.4	2 180	2 168	49.8	1 661	1 652
1996	40 000	87.5	2 187	2 229	67.4	1 685	1 717
1997	60 000	125.8	2 097	1 896	100.6	1 667	1 516
1998	90 000	178.8	1 987	2 388	148.8	1 653	1 987
1999	103 000	199.0	1 932	2 185	160.1	1 554	1 748
2000	111 600	261.9	2 347	2 574	172.2	1 543	1 963
2001	116 000	181.3	1 563	1 689	113.8	981	1 061

* GSÜD: Üretim Miktarı * Ürün Fiyatı

** Katma Değer: GSÜD - Üretim Masrafları

.8.2.2 Toplulaştırma

2002 sonu itibariyle Harran Ovası'nda toplam 108 463 ha alanda ve Ceylanpınar'da 9 000 ha alanda arazi toplulaştırma çalışmaları tamamlanmıştır. Şanlıurfa Ovası 16 000 ha ve 18 000 ha, Harran Ovası 9 000 ha, Yukarı Harran Ovası 15 780 ha, Yaylak Ovası 18 500 ha ve Bozova'da 8 660 ha'lık alanlarda toplulaştırma işlemleri Tarım Reformu Genel Müdürlüğü tarafından ihale edilmiş olup, çalışmalar devam etmektedir.

.8.2.3 Tuzlanma

Şanlıurfa-Harran Ovaları'nda yapılan çalışmalar sonucunda 20 000 - 22 000 ha arazide potansiyel tuzlanma tehlikesi olduğu belirlenmiştir. Tuzluluk problemi daha çok Harran Ovası'nın çukur kesimlerinde, kil formasyonlu taban arazilerin yer aldığı, eğimin % 0.05'e düştüğü ve doğal drenaj imkanının olmadığı alanlarda görülmüştür.

Genel olarak sorunlu alanlarda sulama başlangıcında toprak tuzluluğunun yüksek, taban su seviyesinin ise düşük olduğu tespit edilmiştir. Sulama mevsimi ortalarında toprak tuzluluğu düşerken taban suyu seviyesinin yükseldiği ortaya çıkmıştır.

Tuzluluğun son birkaç yılda hissedilmesinde Şanlıurfa - Harran Ovaları sulamalarının etkileri yadsınamayacak düzeydedir. Su iletim ve uygulama randımanlarındaki düşük düzeyler sonucunda kullanılmayan suyun tahliye edilmemesi, taban suyu seviyesinin yükselmesine neden olmuştur. Taban suyu, ovanın çukur yerlerinde yüzeyde iken, genel olarak problemliler sahalarında yer yer 1 metreye kadar yükselmiştir.

Şanlıurfa - Harran Ovaları'nda 1995 yılına kadar toplam problemlili alan 9 700 hektardır. Sulamanın devreye girmesi ile 2001 yılı sonuna kadar toplam problemlili alan (1995 yılı öncesi dahil) 29 700 hektar olmuştur. Bu ilave 20 000 hektarda 1995'ten sonra taban suyu problemi oluşmuş, ancak tuzlanma problemi görülmemiştir.

Yapılan toprak etütleri sonucunda problemlili olan alanlarda kapalı drenaj yapılmasının gerekliliği ortaya çıkmıştır. Sorunun çözümüne yönelik olarak KHGM Bolatlar GAP Proje Müdürlüğü 1997 yılında ilk toprak etütlerini ve inşaat çalışmalarını başlatmıştır. Halen değişik bölümleriyle etüt, projelendirme ve inşaatı devam eden kapalı drenaj sistemi çalışmaları 24 150 hektar alanda yürütülmektedir. Bu çerçevede;

a) Taban suyu etüt çalışmaları bitmiş alanlar;

- Arıcan Kapalı Drenaj I. Kısım Projesi kapsamında 2 350 ha alan inşa aşamasındadır.
- Arıcan Kapalı Drenaj II. Kısım Projesi kapsamında 4 300 ha alan inşa aşamasındadır. Bu iki projenin % 25'i tamamlanmıştır.
- Arıcan Kapalı Drenaj III. Kısım Projesi kapsamında 5 700 ha alan ihale aşamasındadır.

b) Taban suyu etüt çalışmaları devam eden alanlar;

- IV. Kısımda 12 000 ha

c) Etüt çalışmaları sonucunda tuzluluk probleminin tespit edildiği alanlar;

- I. Kısımda 291 ha (Orta ve çok tuzlu) + 500 ha'da alkalilik problemi (sodyumlu)
- II. Kısımda 108 ha (Orta tuzluluk)
21 ha (Çok tuzlu)
- III. Kısımda 600 ha (Tuzlu-sodik)

Toplam 1 520 ha alanda tuzluluk problemi tespit edilmiştir. Köy Hizmetleri Bolatlar GAP Proje Müdürlüğü sorunlu alanlarda jips uygulaması yapacağından bu alanların ıslahı mümkün olabilecektir. Halihazırda KHGM ve DSİ tarafından yapılan drenaj çalışmaları da tuzluluk riskini ortadan kaldırmaktadır.

Şanlıurfa – Harran Ovaları'nın kuzey kesimlerinde bilinçsiz sulamadan dolayı oluşan erozyon sonucunda ikincil drenaj kanallarındaki sediment birikimi ve otlanma, kanalların kesitinde daralmaya neden olmakta ve tahliye edilen suların kanallarla taşınmaması taban suyunun beslenmesini de beraberinde getirmektedir. DSİ Genel Müdürlüğü sorunun çözümüne yönelik olarak problemlili sahalarda kapanan ikincil drenaj kanalları açmıştır. Ana tahliye kanalının kotu yüksek olduğu için hemen Suriye sınırında kanalın iki yakasına pompa kurmuştur. Üçüncü pompa da Aşağıören Köyü'nde kurulacaktır.

Ayrıca konu ile ilgili olarak GAP İdaresi Başkanlığı da tuzlu alanlarda yetiştirilebilecek ağaç türlerinin (Fırat Kavağı ve Okaliptüs) adaptasyonu ile ağaçlandırma çalışmaları yürütmektedir. Yine GAP İdaresi tarafından sulama birliklerinde su yönetimi, su tasarrufu sağlayan sulama metot ve teknolojilerinin tanıtımı, ürün çeşitlendirmesi ve sulama birlikleri yönetim modelinin iyileştirilmesi konusunda yoğun çalışmalar yapılmaktadır.

8.2.4 GAP Bölgesi'nde Tarımsal Potansiyel ve Gelişmeler

GAP Bölgesi'nin doğal kaynak potansiyeli yüksektir. Yer üstü su kaynağı açısından, Fırat ve Dicle nehirlerinin yıllık ortalama debisi 53 milyar m³/yıl, nehirlerin ana kol debileri ise sırasıyla, 30 milyar m³ ile 16.7 milyar m³'tür. Bölge'nin yıllık toplam 46.7 milyar m³ düzeyindeki ana kol akarsu potansiyeli, Türkiye toplam akarsu potansiyelinin % 28.5'ini oluşturmaktadır.

Bölgenin yer altı suyu potansiyeli, toplam 1.5 milyar m³ olarak tahmin edilmektedir.

İşlemeli tarıma elverişli I., II ve III. sınıf arazi miktarı 2 467.5 bin ha olup, toplam arazinin %33'ü kadardır. Kısıtlı işlemeye uygun arazi 649.3 bin ha (IV. sınıf) hesaba katıldığında, Bölge topraklarının % 42.2'si tarıma elverişli görülmektedir.

Tarıma kazandırılabilir taşlı arazi miktarı 266 bin ha'dır. Bunun % 60'ı Şanlıurfa İli sınırları içerisinde.

Bölge, toplam 1 256 bin ha orman alanına sahiptir. Mevcut orman kaynağının % 96'sı baltalık/bozuk baltalık orman alanıdır. Orman varlığı açısından en fakir il Şanlıurfa'dır.

Bölge'nin 7.5 milyon ha alanının 3.2 milyon ha'lık kısmı tarımsal faaliyetlere elverişlidir. Yaklaşık 2.1 milyon ha'lık brüt alan sulama potansiyeline sahiptir. Bu Türkiye'nin ekonomik olarak sulanabilir arazisinin % 20'sini oluşturmaktadır. DSİ Genel Müdürlüğü, Fırat ve Dicle nehir havzalarında, münferit projelerle birlikte, toplam olarak 1.8 milyon ha'lık brüt alanda sulama imkanı oluşturacaktır. Buna ek olarak, KHGM projelerinin 200 bin ha ve halk sulamalarının ise 100 bin ha brüt alanda sulama potansiyelinin bulunduğu tespit edilmiştir.

Bölge kırsal alanı agro-ekolojik yapılara ve üretim imkanlarına sahip bulunmaktadır. Planlama çalışmalarında, agro-ekolojik açıdan birbirinden farklılık gösteren 22 adet bölge tespit edilmiştir. Sulama alanları ile sulama dışı alanların gelir yapıları farklı potansiyel taşıdığı gibi söz konusu bölgelerin alt bölgeleri de farklı gelir imkanlarına sahip bulunmaktadır. GAP İdaresi tarafından planlama sürecinde Bölge'nin 7 iline bağlı 21 köyünde gerçekleştirilen bir gözlem çalışmasının sonuçlarına göre, dağlık bölgelerdeki köylerin gelir düzeyi, ovada ve çok sınırlı alanlarda sulama imkanına sahip bulunan köylerdeki gelirin 1/3' ü düzeyini ancak yakalayabilmektedir. Bu bağlamda, sadece işletme ve köy düzeyinde sürdürülecek kalkınma faaliyetlerinin sınırlı sonuçlar vereceği gözlenmekte, bu nedenle de, benzerlik gösteren kırsal alt bölgeler düzeyinde kalkınmanın ekonomik ve sosyal bir çok dinamiğe dayandırılması ihtiyacı doğmaktadır. Özellikle, kamu hizmetlerini bütünleştiren ve eş zamanlı sunulmasına imkan veren kalkınma programlarının katılımcı bir süreçle hayata geçirilmesi gerekmekte, katılımcı kırsal kalkınma yaklaşımı önem kazanmaktadır.

Bölge'de gerçekleşen ürün deseninde sulu tarım alanlarında pamuk başat üründür. Bu alanların % 85'inde pamuk üretimi yapılmaktadır Bunun oluşmasında yüksek katma değer içeriği ve diğer ürünlere göre organize satış piyasalarına sahip bulunmasıdır.

Temel girdi ve makine kullanımında, olumlu değişimler yaşanmış; 1985 yılında 26 bin olan traktör sayısı 1995'te 37 bine ulaşmıştır.

Aşağı Fırat Projesi kapsamında yer alan Şanlıurfa-Harran Ovaları sulama alanında, kuru tarımdan sulu tarıma geçişle birlikte, üretim yapısı ve ilişkilerinde önemli değişimler yaşanmış ve tarımsal hasıla artmıştır. Bazı ürünlerin verimliliğinde görülen artışlar, özellikle sulu tarım koşullarında yetiştirilen pamuk ve mısırdaki önemli sayılabilecek düzeylere varmıştır. Verimlilikteki artış endeksi, 1985 yılı baz olmak üzere pamukta 152, mısırdaki 161, buğdayda 114 ve arpada 106'ya ulaşmıştır.

Yer altı sulama alanları dahil olmak üzere, tüm kamu sulama alanlarında, toplam 30 adet sulama birliği kurulmuştur. Sulama birliklerinin kontrol ettiği sulama alanı 200 bin ha civarındadır. Sulama alanlarında, su yönetimine ilişkin olarak kamu eğitim-yayımdemonstrasyon programları (Güneydoğu Anadolu Projesi Sulama Sistemleri İşletme Bakım ve Yönetimi-GAP İBY) uygulanmaktadır. Kırsal eğitim - yayım açısından nihai amaç, etkili ve katılımcı kamu yayımı yanında, özel ve üretici örgüt temeline dayalı kurumsallaşmış çiftçi örgütleri yayımıdır.

Dengesiz toprak mülkiyet yapısı sorunu halen önemini korumakla birlikte iki boyutlu bir gelişmenin ortaya çıktığı da bilinmektedir. "Reel parçalanma" yoluyla büyük işletmeler parçalanmaktadır. Bunun yanında, tapu-kayıt sisteminin, miras ya da devir yoluyla intikal eden arazilerin nihai mülkiyet durumlarına göre yenilenmediği anlaşılmaktadır. Şanlıurfa-Harran sulama alanında GAP İdaresi tarafından gerçekleştirilen bir gözlem çalışmasına göre toprak sahiplerinin % 33'ünün tapuya sahip bulunmadıkları belirlenmiştir. Dengesiz mülkiyet yapısı bağlamında mevcut işletmelerin sermaye ve mevsimlik emek kısıtları; kiracılık, ortaklık gibi arazi kullanım modellerinin sürmesini engellemektedir.

Baraj üst havzalarında, insan odaklı gelişmenin temini yanında doğal kaynak tabanının korunması ve geliştirilmesine ve erozyon kontrolüne yönelik önlemlerin (mer'a ıslahı ve yönetimi dahil) etkinlikle alınması yönünde, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Orman Bakanlığı, KHGM ile gönüllü kuruluşların çalışmalarının GAP İdaresi'nin koordinasyonu ve katılımcı havza yönetimi programları ile sürdürülmesi önem arz etmektedir.

Hayvancılık, bitkisel üretime koşut bir gelişme sağlayamamıştır. 1980-1998 döneminde hayvan varlığında, tüm ülke genelinde olduğu gibi, önemli düşüşler olmuştur. Yaşanan olağan dışı durumlar nedeniyle Türkiye geneline göre daha yüksek oranlarda azalmalar belirlenmiştir. Anılan dönemde, sığır varlığında % 44, koyun varlığında % 36 ve keçi varlığında da % 89 oranına varan düşüşler olmuştur.

Bölge, su ürünleri açısından yüksek bir potansiyele sahiptir. 1998 yılı itibarıyla, 136 bin ha'lık baraj göl alanı olmuş; anılan yılda, 1.8 bin tonu avcılıktan ve 0.5 bin tonu yetiştiricilikten olmak üzere toplam olarak 2.4 bin ton balık üretilmiştir.

8.3. Sanayi

GAP Bölgesi'nde sınai gelişmenin hızlanması, sanayi yatırımlarının artması, özel sektörün Bölge'de yatırım yapmasının sağlanması için sanayi altyapısının tamamlanması çalışmaları kamu yatırımları çerçevesinde yürütülmektedir.

1985	13.7	16.0
1990	3.3	15.7
2000	3.3	35.7
2001	3.3	34.3

.8.3.1 OSB, KSS ve Serbest Bölgeler

Bölge'de biri Adıyaman (150 ha), üçü Gaziantep (I-260 ha, II-500 ha ve II-540 ha), biri Mardin (300 ha), biri Şanlıurfa (286 ha), biri Kilis'te (90 ha) olmak üzere 7 Organize Sanayi Bölgesi (OSB) tamamlanmıştır. Gaziantep I ve II OSB'nin de arıtma tesisi 2002 yılında tamamlanarak sanayicinin hizmetine sunulmuştur. Bölge'deki OSB'lerin alan bakımından Türkiye toplamı içindeki payı yüzde 12.4 düzeyindedir. Tamamlanan ve halen inşaatı devam eden OSB'lerde 2002 sonu itibariyle 680 fabrika üretim faaliyetlerini yürütmektedir.

2003 Yılı Yatırım Programı'nda yer alan 5 adet OSB'den Diyarbakır (523 ha), Siirt (100 ha), Batman (100 ha) OSB projelerinin altyapı inşaatları ile Kilis (eksik elektrik işleri) projesinin inşaatları devam etmektedir. Şırnak Merkez OSB'nin ise kamulaştırma çalışmaları yürütülmektedir.

GAP Bölgesi'nde 22 adet Küçük Sanayi Sitesi (KSS) tamamlanmıştır (Doluluk oranı % 83'tür). Bunlardan 1'i Adıyaman, 6'sı Diyarbakır, 8'i Gaziantep, 4'ü Şanlıurfa, 1'i Batman, 1'i Siirt ve 1'i Mardin'dedir. GAP Bölgesi KSS'lerinin Türkiye toplamı içindeki payı % 9'dur. Bu sitelerde mevcut 7 044 işyerinde yaklaşık 35 000 kişi çalışmaktadır. 12 KSS'nin de inşaatı devam etmektedir.

Tablo 19: GAP Bölgesi'nde OSB ve KSS Durumu (2002 sonu)

Mevcut OSB sayısı	7
Fabrika sayısı	680
İstihdam	62 000
2003 Yılı Yatırım Programı'ndaki OSB sayısı	5
Mevcut KSS sayısı	22
İşyeri sayısı	7 044
İstihdam	35 000
2003 Yılı Yatırım Programı'ndaki KSS sayısı	12
İşyeri sayısı	2 920

Kaynak: Sanayi ve Ticaret Bakanlığı

GAP Bölgesi'nde biri Mardin'de, diğeri Gaziantep'te olmak üzere iki serbest bölge mevcuttur. Mardin Serbest Bölgesi 21 Kasım 1995 tarihinde faaliyete geçmiş; 2001 yılında 34 firma ile 5.3 milyon dolarlık bir ticaret hacmine sahip olmuştur.

Gaziantep Serbest Bölgesi ise 14 Temmuz 1998 tarihli ve 23402 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan 98/11368 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile açılmış bulunmaktadır. 2001 yılında 18 firma ile 54.3 milyon dolarlık ticaret hacmine ulaşmıştır.

Tablo 20: GAP Bölgesi'nde Serbest Bölgeler

	Mardin Serbest Bölgesi	Gaziantep Serbest Bölgesi
Firma Sayısı	34	18
Ticaret hacmi (milyon \$)		
1998	13.7	16.0
1999	5.3	15.7
2000	5.5	35.7
2001	5.3	54.3

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı

Bölge'nin sulu tarıma açılması ile beraber sanayide önemli gelişmeler meydana gelmiştir. 1995-2000 yılları arasında sanayi tesisleri sayısı yaklaşık olarak iki katına çıkmıştır. Bölge sanayinin Türkiye sanayii katma değeri içindeki payı ise % 2'den % 4'e yükselmiştir. 2001 yılının ilk yarısında GAP-GİDEM'ler tarafından yapılan bir araştırmaya göre Bölge'deki mevcut sanayi tesislerinin sayısı aşağıda verilmektedir. Bu tabloda işletmelerin genelde gıda ve tekstil ağırlıklı olduğu görülmektedir. Bu tesisler çoğunlukla küçük ve orta ölçekli işletmelerdir. Büyük ölçekli işletmelerin çoğu Gaziantep'te kuruludur. Bölge'de 100'ün üzerinde işçi çalıştıran özel sektör firmalarının sayısı 82 olup bunun 59'u Gaziantep'tedir. Diğer yandan, 2001 yılından itibaren ülkenin içinde bulunduğu ekonomik kriz, işletmelerin bir kısmının kapanmasına ya da düşük kapasite ile çalışmasına neden olmuştur. Örneğin, Kilis'te 13 işletme kapalı durumdadır. Yaşanan kriz sonucunda Türkiye GSYİH'da meydana gelen düşme nedeniyle iç tüketimin daralması dışa açık olmayan, bir başka deyişle ihracata dönük çalışmayan bölge sanayini daha fazla etkilemiştir. Kilis, Batman, Siirt, Şanlıurfa, Diyarbakır gibi illerde bir çok işletme ya kapanmış ya da kapasitesini düşürmüştür.

Tablo 21: GAP Bölgesi'nde Mevcut Sanayi Tesisleri (2001 Yılı)

	Gıda	Tekstil ve Deri	Kimya Petrol Plastik	Orman Ağaç Kağıt	İnşaat Malzeme. Çimento	Makine Metal	Diğer	Toplam
Adıyaman	27	38	6	7	3	7	-	88
Batman	6	4	4	-	8	4	1	27
Diyarbakır	31	63	11	-	36	20	12	173
Kilis	16	4	3	3	2	2	2	32
Mardin	23	31	10	3	4	6	3	80
Siirt	8	1	-	1	3	3	-	16
Şanlıurfa	57	82	16	-	14	13	3	185
Gaziantep	596	970	281	291	167	412	118	2 835
GAP	764	1 193	331	305	237	467	139	3 436

Kaynak: Bölge Sanayi ve Ticaret Odaları ve GAP-GİDEM Araştırmaları

Sanayideki gelişmede rol oynayan faktörler aşağıdaki şekilde özetlenebilir.

- GAP'a devlet tarafından yapılan 16 milyar ABD Doları tutarındaki yatırımın Bölge'de kalan kısmı, yaklaşık 1 milyar ABD Doları tutarındaki kamulaştırma bedelleri, arazi değer artışları ve sulamadan dolayı tarımsal gelirden meydana gelen artışlar Bölge'deki sermaye birikimini olumlu yönde etkilemiştir.
- Altyapıda önemli gelişmeler kaydedilmiştir. 7 ilde STOL havaalanları yapılmış, Türkiye'deki en büyük kargo kapasitesine sahip olan Şanlıurfa Uluslararası Havaalanı ise inşa edilmektedir.
- Otoyol Gaziantep'e kadar tamamlanmıştır. Gaziantep-Şanlıurfa kesimi inşa halinde olup tamamlandığında Bölge'ye önemli bir ulaşım kapasitesi yaratmış olacaktır.
- 2 adet serbest bölge, 7 OSB ve 22 KSS faal durumdadır.
- Türkiye genelinde uygulanan teşviklere ilaveten özel teşvikler de uygulanmaktadır.

.8.3.2 Nitelikli Sanayi Bölgeleri

ABD Kongresi'nin 1985 yılında aldığı bir kararla, ABD ve İsrail arasında, İsrail ekonomisinin gelişmesine yardımcı olmak amacıyla yapılan Serbest Ticaret Anlaşması ile ABD'nin "tercihli destekleme" uygulaması çerçevesinde İsrail menşeli ürünlere kotasız ve gümrüksüz giriş imtiyazı sağlanması onaylanmıştır. ABD Başkanı'nın onayıyla İsrail bu imtiyazın bir bölümünü başka ülkelere devredebilir. Bu amaçla, ilgili ülkede kurulacak bir Nitelikli Sanayi Bölgesi (NSB)'de % 35 İsrail girdisiyle yapılan üretimin ABD pazarına gümrüksüz ve kotasız girmesi mümkündür.

NSB kurulması için İsrail ile ilgili ülke arasında hükümetlerarası bir anlaşma yapılması bu anlaşmanın ABD Başkanı tarafından onaylanması gereklidir. İki ülke temsilcilerinden oluşan ortak komite, NSB kapsamına girecek ürünleri belirler ve gerektiğinde kapsamdan çıkarır.

26-27 Şubat 2002 tarihlerinde yapılan Türk-ABD Ekonomik Ortaklık Komisyonu'nda Türkiye'de de iki adet NSB kurulmasının düşünüldüğü ifade edilmiştir. Ancak bu konuda henüz bir gelişme kaydedilmemiştir. NSB'lerden birinin GAP Bölgesi'nde kurulmasının tarımsal potansiyelin değerlendirilmesine büyük katkı sağlayacağı açıktır.

.8.3.3 Yatırımlarda Devlet Yardımları

Kalkınma planları ve yıllık programlarda öngörülen hedeflere ulaşmak doğrultusunda ve Avrupa Birliği normları ve uluslararası anlaşmalara uygun olarak tasarrufları yatırımlara yönlendirmek gerekmektedir. Bu çerçevede katma değeri yüksek, ileri ve uygun teknolojileri kullanarak bölgelerarası dengesizlikleri gidermek, istihdam yaratmak ve uluslararası rekabet gücünü sağlamak için yatırımların desteklenmesi amacıyla "Yatırımlarda Devlet Yardımları"na ilişkin mevzuat yeniden düzenlenmiş; 10.06.2002 tarih ve 2002/4367 sayılı kararla yürürlüğe girmiştir.

- a) Sağlanan teşvik unsurları;
  - Yatırım İndirimi
  - Gümrük Vergisi ve Toplu Konut Fonu İstisnası
  - Katma Değer Vergisi İstisnası
  - Vergi Resim Harç İstisnası
  - Yatırımları Teşvik Fonundan Kredi Tahsisi
- b) Yatırımın teşvik belgesine bağlanabilmesi için asgari sabit yatırım tutarının gelişmiş ve normal yörelerde 400 milyar TL, kalkınmada öncelikli yörelerde 200 milyar TL olması gerekmektedir.
- c) Teşvik belgesi işlemlerinde Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği'ne bağlı mahalli sanayi ve ticaret odalarına yetki verilmiştir.

Özel önem taşıyan sektör yatırımlarına uygulanacak yatırım indirimi oranları, yöre farkı gözetmeksizin bütün yörelerde % 100, normal yörelerde yapılacak diğer yatırımlar için % 60 düzeyindedir.

Hammaddelerini sözleşmeli üretim modeli ile temin eden tarımsal sanayi yatırımları, bölgesel gelişmeye yönelik yatırımlar (Devlet Yardımları ve Yatırımları Teşvik Fonu'na ilişkin tebliğin 24. maddesindeki diğer yatırımlar da), asgari sabit yatırım tutarı 3 trilyon TL olan, en az 75 kişilik istihdam sağlamaya yönelik komple yeni yatırımlara 4.5 trilyon TL'ye kadar fon kaynaklı kredi desteği (Batman, Diyarbakır, Mardin, Siirt, Şırnak illerinde yapılacak komple yeni yatırımlar) sağlanmaktadır.

Ayrıca, gelişmiş yörelerdeki mevcut yatırımlardan Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nca belirlenen gelişmiş veya diğer yörelerdeki organize sanayi bölgelerine (özel organize sanayi bölgeleri dahil) veya küçük sanayi sitelerinden oluşan organize küçük sanayi bölgelerine taşınacak yatırımlara fondan kredi tahsisi yapılmaktadır.

Serbest bölgelerde Ar-Ge yatırımları, çevre korumaya yönelik yatırımlar, Bilim Teknoloji Yüksek Kurulu veya Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu tarafından belirlenen öncelikli teknoloji alanındaki yatırımlar ile bölgesel gelişmeye yönelik yatırımlar için sadece fon kaynaklı kredi desteğini içeren teşvik belgesi düzenlenmektedir.

Tablo 22: GAP Bölgesi'nde 1995-2001 Döneminde Verilen Teşvik Belge Sayısı

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Açık	105	151	244	201	115	166	143
İptal	81	53	40	49	4	5	-
Kapalı	90	112	131	72	39	37	9
Toplam	276	316	415	322	158	208	152

Kaynak: T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Teşvik Uygulama Genel Müdürlüğü

Yukarıdaki tabloda GAP Bölgesi'nde 1995-2000 döneminde verilen teşviklerin belge sayısı itibariyle gerçekleşme durum ve eğilimleri iptal, açık (yatırımı halen uygulama aşamasında) ve kapalı (yatırımı tamamlanıp teşvik belgesi resmen kapatılmış) olarak üç kategoride ele alınmıştır. Bu dönem itibariyle verilen teşviklerin büyük bir oranının halen yatırım aşamasında olduğu görülmektedir.

Verilen teşvik belgelerinin yaratacağı istihdam, yatırım tutarı, döviz kullanımı ve işletme sermayesi gibi veriler incelendiğinde, son yıllarda teşvik belgeli yatırım sayısında azalma olduğu, buna bağlı olarak da reel bazda yatırım tutarının düştüğü görülmektedir (Tablo 23).

Tablo 23: Teşvik Belgeli Yatırımların Yarattığı İstihdam, Yatırım Tutarı, İşletme Sermayesi ve Döviz Kullanımı

	İstihdam (Kişi)	Toplam Yatırım (Milyar TL)	Sabit Yatırım (Milyar TL)	Döviz Kullanımı (1000 \$)	Belge Sayısı
1996	17 840	208 639	200 088	1 338 691	316
1997	19 459	257 302	252 076	934 954	415
1998	22 186	308 767	306 031	743 111	322
1999	7 845	184 020	184 020	220 893	158
2000	9 396	312 590	312 590	318 830	208
2001	7 717	742 939	742 939	404 967	152

Kaynak: T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Teşvik Uygulama Genel Müdürlüğü

8.3.4 İhracat

1996-2002 dönemi itibariyle GAP Bölgesi ve Türkiye genelinden yapılan ihracat ile ilgili rakamlar aşağıda verilmektedir:

Tablo 24: 1996-2001 Yıllarında Türkiye ve GAP Bölgesi'nden Yapılan İhracat
(Milyon Dolar)

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Türkiye	23 220	26 250	26 970	26 590	27 770	31 186	35 081
GAP Bölgesi	405	619	547	577	556	640	584
GAP/Türkiye (%)	1.7	2.3	2.0	2.1	2	2	1.6

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı

Türkiye genelindeki ihracat artışına paralel olarak GAP Bölgesi'nde de ihracat artışı olduğu ve Bölge'den yapılan ihracatın ülke toplamı içindeki payının % 2 civarında seyrettiği görülmektedir. Bölge ihracatının yaklaşık % 80'i Gaziantep'ten yapılmaktadır. 2001 yılında yapılan ihracat bir önceki yıla göre % 15 artış göstermiştir. İhracatın mal gruplarına dağılımı incelendiğinde tekstil ürünlerinin ağırlıkta olduğu, hububat ve bakliyat satışının ikinci sırada yer aldığı görülmektedir.

Tablo 25: 2001 Yılında GAP Bölgesi'nden Yapılan İhracatın Mal Gruplarına Göre Dağılımı

Mal Grubu	Değeri (000 \$)	(%)
Tekstil ve Hammaddeleri	417 308	71.4
Hububat ve Bakliyat Mamûlleri	67 345	11.5
Kuru Meyve ve Mamûlleri	65 444	11.2
Canlı Hayvan ve Su Ürünleri	13 504	2.3
Diğer İhracat	21 209	3.6
Genel Toplam	584 490	100

Kaynak: Güneydoğu Anadolu İhracatçı Birlikleri Genel Sekreterliği, Ocak 2002

2002 yılında Türkiye ihracatı sıçrama yapmış ve 31 milyar dolardan 35 milyar dolara çıkmıştır. Buna karşılık GAP Bölgesi'nden yapılan ihracat rakamında 56 milyon dolarlık bir azalma olmuştur. Gaziantep ili 477 milyon dolarlık ihracat ile en fazla ihracat yapan il olmuştur. Mal guruplarına bakıldığında makine halısı 126.6 milyon dolar ile ilk sırayı almakta, Akrilik-Sentetik-Polipropilen iplik satışları 100.2 milyon dolarla ikinci sırayı almaktadır. İhracat kalemlerinde belirlenen toplam 13 mal gurubu içinde antepfıstığı 8 milyon dolar ve buğday unu 1.7 milyon satış rakamı ile son iki sırayı almaktadır.

Ülkeler bazında ihracata bakıldığında İtalya, Almanya, Suudi Arabistan ve ABD'nin ilk sıraları aldığı görülmektedir.

.8.3.5 Yatırım Sorunları ve Darboğazlar

Bilindiği gibi tüm çabalara rağmen GAP Bölgesi'nde yeterli özel sektör yatırımı yapılmamaktadır. Gerçekleşen yatırımlar ise genelde Bölge insanı tarafından yapılmakta, Bölge dışından çok az, yurt dışından ise yoğun ilgiye rağmen hemen hemen hiç yatırım gelmemektedir.

Diğer yandan, dünyada globalleşme sürecinde yabancı sermaye akımında önemli gelişmeler meydana gelmiştir. Uzun yıllar 150 milyar ABD Doları/yıl civarında durağan bir seyir izleyen toplam yabancı yatırımlar 1991'den sonra sürekli olarak artarak 1996'da 385 milyar dolara ulaşmış, 2000'de ise 1271 milyar doları aşmıştır. Önceleri büyük ölçüde gelişmiş ülkeler arasında meydana gelen yabancı sermaye akımı giderek gelişmekte olan ülkelere kaymaya başlamıştır; 1991'de tüm gelişmekte olan ülkelere 44 milyar dolar yabancı yatırım yapılmış iken 2000'de bu rakam 240 milyar dolara çıkmıştır. Çin, Polonya ve Çek Cumhuriyeti'nin son yıllardaki hızlı gelişmesinin en büyük nedeni yabancı sermaye akımındaki hızlı artıştır.

Yabancı yatırımlardaki bu olumlu gelişmelerin ülkemizi aynı şekilde etkilediği söylenemez. 2000 ve 2001 yılları hariç (söz konusu iki yılda özelleştirme ve kriz nedeniyle bazı şirketlerin yabancılara satılması sonucu 1.7 milyon dolar ve 3.288 milyon dolar giriş olmuştur) yılda 1 milyar dolardan daha az yabancı yatırım girişi ve 2001 sonu itibarıyla toplam 15 180 milyar dolar yabancı yatırım stoğu ile ülkemiz potansiyelinin sadece küçük bir bölümü gerçekleşmektedir. GAP Bölgesi'nde ise, gösterilen büyük ilgiye rağmen, yabancı yatırım sayısı çok azdır (1998'den sonra yabancı sermayeli 3 yatırım yapılmıştır). Terör ve enflasyon

bu durumun en önemli nedenleridir. Terör hemen hemen tamamen sona erdirilmiştir. Yapısal önlemlerin olumlu etkilerini göstermesiyle de önümüzdeki yıllarda yabancı sermaye girişlerinde büyük artışlar beklenmektedir. Ancak, olumlu gelişmelerin paralelinde mutlaka proaktif yatırım promosyonu gerekmektedir.

Türkiye'nin konjonktürel problemleri ve Bölge'deki özel durumlar dışında kalan aşağıdaki problemlerin çözülmesi halinde yatırım ortamının daha uygun hale geleceği düşünülmektedir.

a) Elektrik İletim Hatlarının Yetersizliği

Toplam maliyeti 32 milyar dolar tahmin edilen GAP'a bugüne kadar 16 milyar dolar eşdeğerinde harcama yapılmış bulunmaktadır. Kamulaştırma bedelleri ise ayrıca ödenmektedir. Ancak, özellikle Bölge'nin doğusundaki enerji iletim hatlarının yetersizliği nedeniyle, sağlanan büyük elektrik enerjisi üretiminden yararlanılamamaktadır. Söz konusu hatların standartlara uygun hale getirilmesi için sadece 50 milyon dolar civarında bir yatırıma ihtiyaç bulunmaktadır. İletim hatları tamamen yerli tasarım, malzeme ve işçilikle yapılabilmektedir. İnşaat süresince Bölge'deki istihdam sorunu, geçici de olsa, bir ölçüde çözülmüş olacaktır. Elektrik enerjisiz sanayi düşünülemez olduğundan bu küçük sorunun öneminin çok büyük olduğu açıktır. TEDAŞ'ın özelleştirilmesi halinde, yaygın kaçak elektrik kullanımı da önlenerek sorunun kısa sürede çözülmesi beklenmektedir.

b) Arazi Tahsisinde Engeller

4325 Sayılı OHAL Bölgesi'nde ve Kalkınmada Öncelikli Yörelere İstihdam Yaratılması ve Yatırımların Teşvik Edilmesi yasasında "yeni yatırımlara devlet bedelsiz arazi tahsis eder" hükmü 3083 sayılı Tarım Reformu Kanunu ile çeliştiğinden bu kapsama giren yerlerde (Şanlıurfa) uygulanamamaktadır. Söz konusu yasada tüm il alanı "tarım arazisi" kapsamına alınmış ve 7. madde hükmü ile uygulayıcı kuruluş olan Tarım Reformu Genel Müdürlüğü'nün tasarrufuna bırakılmıştır. Anılan maddedeki, dağlık ve kayalık araziler de dahil olmak üzere tüm alanı kapsayan "tarım arazisi" deyiminin "I., II., III. ve IV. derece tarıma elverişli arazileri kapsayan "tarım toprakları" olarak değiştirilmesi sorunu büyük ölçüde çözecektir. Söz konusu tanımlar 3083 sayılı yasanın 2. maddesi (b) ve (g) fıkralarında yer almıştır.

Aynı yasada uygulayıcı kuruluşa geçen arazilerin tasarrufu ve tahsisini düzenleyen 7. maddenin, diğer kamu kuruluşlarına ve Hazine'ye arazi devirlerini kolaylaştırıcı şekilde düzenlenmesinde fayda görülmektedir.

c) SSK Primleri

4325 Sayılı Yasa'ya göre SSK işveren hissesi yeni yatırımlarda Hazine'ce karşılanmaktadır. Sigortasız çalışmanın çok yaygın olduğu Bölge'de, bir süre için, SSK işveren hissesinin alınmaması kamu için önemli bir gelir kaybı olmayacak, buna karşın çalışma ortamını, kayda alınan işçi sayısını ve yatırımları olumlu yönde etkileyeceği gibi haksız rekabeti de ortadan kaldıracaktır (Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da toplam 28 ilden yapılan vergi tahsilatı ülke genelinden yapılan vergi tahsilatının % 2.4'üne denk gelmektedir).

d) Irak Ambargosu

Irak Ambargosu'nun Bölge ekonomisine etkisi kaybedilen ihracatın çok ötesindedir; ihracat kaybının yanı sıra transit ticaretten sağlanan gelir ve istihdam da büyük ölçüde yitirilmiştir.

Körfez savaşı öncesi Irak'a yapılan ihracat esas olarak sanayi mamulleri olup, Türk sanayisinin gelişmesine katkı yapmakta idi. Irak'a yapılan ihracat sanayileşmenin Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ne yayılmasına potansiyel olarak imkan verecek bir yapıya sahip bulunmaktaydı. Savaş sonrası uygulanan ambargo bu imkanı ortadan kaldırmıştır (Türkiye'nin Irak'a ihracatı 1989'da 1 milyar 650 milyon dolardan 1991 yılında 122 milyon dolara düşmüştür). Bilindiği gibi BM Şartı'nın 50. Maddesi'ne göre Ürdün'e sağlanan "ticarete esneklik ve kolaylıklar" Türkiye'ye sağlanmamaktadır. 2002 yılında "Nitelikli Sanayi Bölgeleri" kurulmasına karar verilmiş ancak şimdiye kadar konu netleşmemiştir. NSB'lerden birinin GAP Bölgesi'nde kurulmasının bölgedeki tarımsal potansiyelin değerlendirilmesinde büyük katkı sağlayacağı açıktır.

e) Finansman Yetersizliği

Finansman kaynaklarının yetersizliği bilinmektedir. Birçok ülkede özel sektör yatırımlarının finansmanında "Risk Sermayesi" fonlarının büyük yarar sağladığı görülmüştür. Girişimci sermayeleri ile oluşturulan bu tür fonların ülkemizde de uygulanabilir hale gelmesi için bazı yasal düzenlemelerin yanısıra başlangıç için "çekirdek" oluşturulması süreci hızlandırabilir. Güneydoğu'da özel sektör yatırımlarına yönelik bu tür özel bir finansman sistemine yabancı kaynak bulmada zorluk çekilmeyeceği bazı uluslararası finans kuruluşlarınca ifade edilmiştir.

f) Yanlış ve Eksik Bilgilenme Sonucu Yatırımcıya Olumsuz Yaklaşım

GAP Bölgesi'ndeki özel sektör yatırımlarının önemi ortada iken ve bu konudaki devlet politikası çok net olmasına rağmen bir kısım Bölge halkı, hatta bazı kamu görevlileri, Bölge'ye yatırım yapmak isteyenlerin önlerini açmak yerine onlara şüpheyle yaklaşmaktadırlar. Unutulmamalıdır ki, özellikle başka bölgelerden ve ülkelerden gelenler bir özveride bulunmaktadırlar. Genelde, yaptıkları işlerde başarılı olan bu girişimcilerin buldukları yerlerdeki yaşamlarının sıkıntılı olduğu söylenemez. Onlara şüpheyle yaklaşmak yatırım kararlarını olumsuz yönde etkilemekte ve yatırımları için başka yerlere yönelmektedir.

g) Altyapı Yatırımlarının Tamamlanamaması

Şüphesiz içinde bulunduğumuz ekonomik krizin etkisiyle kamu yatırımlarında ciddi azalma olmuştur. Ancak, son yıllarda toplam yatırımlar içinde GAP kapsamındaki altyapı projeleri için ayrılan pay toplam yatırım hacminin % 5'i civarındadır. Bu şartlar altında GAP'ın tamamlanması uzun yıllar alacaktır. Diğer taraftan bugüne kadar yapılan yatırımların geri dönüşünü maksimum seviyeye çıkartmak için de projenin hızla tamamlanması gereklidir. Çünkü GAP, entegre bir projedir ve sektörler birbirlerini olumlu ya da olumsuz etkilemektedir.

h) Yabancı Sermaye Yasası

Yukarda da değinildiği gibi Türkiye'ye yabancı sermayeli yatırım gelmemektedir. Ekonomik kriz ve Ortadoğu'daki gerilim son yıllarda önemli bir faktör olsa da mevcut yabancı sermaye yasası yeterli değildir. Bu yasanın değiştirilmesi için kurulan Yatırım Ortamını İyileştirme Koordinasyon Kurulu (YOİKK) bir tasarı hazırlamış olup T.B.M.M'ye sevk etmiştir. Bunun yanında Yatırım Promosyon Ajansı kanunu da hazırlanmıştır. Her iki tasarrının yasallaşması sonrasında vergi yasalarında da bunlara paralel olarak değişiklikler yapılması gerekecektir. Bu yasaların daha önce çıkması (Haziran 2002) ve hemen ertesinde 18 Temmuz 2002'de, Dünya

Bankası Başkanı'nın da katılacağı "İstanbul'da Dünya Yatırım Forumu" yapılması planlanmış (YASED tarafından) ancak yasa çıkmadığından toplantı da yapılamamıştır. 2003 yılında gerek söz konusu yasalar ve gerekse 4325 sayılı yasanın 2002 yıl sonunda süresinin dolması nedeniyle yerine konulacak yeni düzenlemelerle ilgili çalışmalar hızlanmış olup kısa sürede yürürlüğe gireceği düşünülmektedir. Yabancı sermaye yasasının bölgesel teşvikler ve vergi indirimleri ile desteklenmesi halinde Güneydoğu Anadolu'da halen yoğun olan ilginin yatırımlara dönüşebileceği düşünülmektedir.

i) Serbest Bölgelerden Beklenen Yararın Sağlanamaması

Bölgede iki adet serbest bölge bulunmaktadır. Serbest bölgeler kurulmasındaki temel amaç bazı vergi kolaylıkları sağlanarak ihracatın artırılmasına yönelik üretim ve o ülkede yaşanan ekonomik krizlerden burada kurulu işletmelerin etkilenmesini önlemektir. Ancak Türkiye'deki pek çok uygulamasında olduğu Güneydoğu Anadolu'da kurulan her iki serbest bölge de üretimden ziyade ticaret merkezi durumundadır. Yurt içinde yapılan üretim için hammadde stoklanan ambar niteliğindedir. Serbest Bölgelerin gerçek işlevlerini yapabilecekleri kurumsal statüye kavuşturulmaları gerekli görülmektedir.

j) Maden Kaynaklarının Değerlendirilmesi

Bölge'de maden ve enerji kaynakları aramalarına hız verilmeli, potansiyel görülen kaynaklar için ön fizibilite raporları hazırlanmalıdır. Örneğin Siirt Madenköy bakır yataklarının fizibilite etüdüleri revize edilmeli, pirit konsantresinin kurulacak bir gübre fabrikasında değerlendirilmesi alternatifi üzerinde durulmalıdır. Diğer taraftan Mazıdağı Fosfat tesislerinin diğer nedenler bir yana aşırı istihdam ve enerji maliyetinin çok yüksek olması nedeniyle işletilemediği bilinmektedir. İran doğal gazı kullanılarak enerji sorunu çözülebilir. Personel sayısı da düşürüldüğü varsayılp konunun bir kez daha değerlendirilmesinde fayda görülmektedir.

k) Turizm Potansiyelinin Değerlendirilememesi

Bölge'nin çok geniş tarihi ve kültürel değerleri olmasına karşın turizm yeterli gelişme hızına ulaşmamaktadır. Şüphesiz bunun, yeterli personel olmaması, yöre halkının turizme ve turiste bakışı, yeterli konaklama yerinin bulunmaması vs. gibi pek çok nedeni bulunmaktadır. Sorunlar konunun öneminin kavranmasına ve bölgesel gelişmeye paralel olarak mutlaka çözülecektir. Ancak, göz ardı edilmemesi gereken husus Akdeniz Bölgesi'nde bugün iyi bir noktaya gelen turizmin başlangıçta çok ciddi bir şekilde desteklendiği ve bugünlere geldiğidir. Dolayısıyla Türkiye genelinde turizm için verilen desteklerde daralma olsa bile daha işin başında olan bölge turizminin bölgesel kapsamda desteklenmesi gerekmektedir.

l) Ara Eleman Eksikliği

Bölge'de gerek sanayi, gerekse turizm ve hizmetler sektöründe yukarıda bahsedilen temel çözümlerin yanında önemli bir diğer husus da ara eleman eksikliğidir. Bölge'de mesleki eğitim kurslarının ve sanat okullarının artırılması talep ve gelecekte sanayinin gelişme perspektifi dikkate alınarak artırılması gerekmektedir.

Bölge'de sağlanacak istihdamın, genel ekonomik faydalarının yanı sıra, sosyal gelişmeye de yardımcı olacağı açıktır. Yukarıda bahsi geçen Çin, Polonya ve Çek Cumhuriyeti, hızlı yatırım çekme sürecinde bağımsızlıklarını kaybetmedikleri gibi saygınlıklarını da

arttırmışlardır. Bölge halkının ve kamu görevlilerinin yabancı yatırımlar ve yatırımcılar konusunda eğitilmelerinin gerektiği düşünülmektedir.

8.4. Ulaşım

8.4.1 Karayolu

GAP Bölgesi'nde karayolu ağı uzunluğu 34 916 km'dir. Bunun 5 636 km'si devlet ve il yolu, 29 280 km'si ise köy yoludur. Adana-Gaziantep Otoyolu'nun yaklaşık 80 km'lik bölümü de Bölge içerisinde bulunmaktadır. Türkiye devlet ve il yolu şebekesinin % 9.2'si, köy yolları şebekesinin % 10.1'i Bölge'dedir ve Bölge'deki köylerin % 98'i anayol ağına bağlanmış durumdadır.

- Toplam 196 km uzunluğundaki Şanlıurfa-Gaziantep Otoyolu (Gaziantep Çevreyolu dahil) GAP'ın ulaşım ana arterini oluşturmaktadır. Otoyolun Haziran 1998 tarihindeki ihalesini müteakip, Hazine Müsteşarlığı ile 1 Şubat 1999 tarihinde Gaziantep Çevreyolu, Birecik-Suruç ve Suruç-Şanlıurfa kesimleri için 53.7 milyon ABD Dolarlık kredi anlaşması imzalanmıştır. Bu çerçevede Gaziantep Çevreyolu'nda 25 Mayıs 1999'da, Birecik-Suruç kesiminde 13 Nisan 1999'da, Suruç-Şanlıurfa kesiminde 26 Nisan 1999'da ve Gaziantep-Birecik kesiminde 6 Temmuz 2000 tarihinde işe başlanmıştır. Ayrıca, Çukurova'yı Bölge'ye bağlayan Adana-Gaziantep Otoyolu'nun Gaziantep'e kadar olan yaklaşık 80 km'lik kesimi de Bölge içerisinde hizmet vermektedir.
- Toplam uzunluğu 187 km olan Diyarbakır-Siverek-Şanlıurfa yolunun 117 km'lik Diyarbakır-Hilvan arası Diyarbakır ve Siverek Şehir Geçişleri ile birlikte tamamlanarak asfalt olarak hizmete açılmıştır. Fiziki gerçekleşme % 21'dir. Ayrıca, Hilvan'dan Şanlıurfa'ya doğru 8.2 km'lik kesim alttemel üzerine sathi kaplama yapılarak geçici olarak trafiğe açılmıştır.
- Diyarbakır'ı TETEK hattına ve Ceylanpınar'a en kısa mesafede bağlayan ve tamamı 29 km olan mevcut Diyarbakır-Mardin Ayrımı-Ovabağ yolu % 10 fiziki gerçekleşme sağlanmıştır. Yolun fiziki standartlarının yükseltilmesi gerekli görülmektedir.
- Uzunluğu 56 km olan Şanlıurfa-Akçakale yolunun yapım çalışmaları devam etmektedir.
- Mevcut Siirt-Eruh yolu Ilısu Barajı'nın altında kalacağından, farklı bir güzergah üzerinden etüt-proje çalışmaları tamamlanmış olup fiziki gerçekleşme % 18'dir.
- Midyat-Cizre yolunda, 1999 yılı sonuna kadar Midyat ve İdil şehir geçişleri dahil olmak üzere toplam 70 km'lik yol tamamlanmış ve hizmete açılmıştır. 2002 sonu itibariyle fiziki gerçekleşme % 90'dır.
- 46 km uzunluğundaki Cizre-Şırnak yolunun Şırnak şehir geçişi ile birlikte 1998 yılında yol yapım çalışmalarına başlanmıştır. Proje genelinde fiziki gerçekleşme % 12'dir.
- 75 km'lik Diyarbakır-Silvan karayolu için proje çalışmaları sürdürülmektedir. Sadi II Köprüsü 1999 yılında bitirilmiş olup toplam 7 km'lik bölüm duble olarak trafiğe açılmıştır.

- Toplamı 37.4 km olan Ortabağ-Çığlı Ayrımı-Beytüşşebap yolunda fiziki gerçekleştirme % 99 olmuştur.
- Toplam uzunluğu 55 km olan Çatakköprü-Sason-Yücebağ-Diyarbakır il hududunda fiziki gerçekleştirme % 58' m dir.
- Malatya-Adıyaman bağlantısının sağlanacağı toplam 111 km'lik Adıyaman-Yeşilyurt-Malatya yolunun 55 km'si önceki yıllarda tamamlanmış; Malatya-Çelikhan arasında toprak işleri tamamlanmış, 16 km'nin asfaltı yapılmıştır.
- Malatya-Adıyaman arasında hiç girilmeyen kesim olan 34 km'lik bölümün projesi hazırdır.
- Gölbaşı-Adıyaman yolunda çalışmalar tamamlanmak üzeredir.
- 1998 yılında programa alınan Şanlıurfa-Viranşehir yolundaki Sesiğ Köprüsü'nde çalışmalar devam etmekte olup, 2000 yılında üst yapısı ve bağlantı yolları bitirilerek trafiğe açılmıştır. Köprüde % 98 fiziki gerçekleştirme sağlanmıştır.
- Dicle Barajı suları altında kalan Dicle ve Dipni köprüleri ile bu köprüler civarında yolun bir bölümü, yapılmakta olan Dicle Barajı'nın suları altında kalmaktadır. Dicle ve Dibni köprülerinin yapımı devam etmekte olup, 63 kilometrelik Ergani-Dicle-Hani yolu da dahil edilmiştir. Her iki köprü ve 4 kilometrelik bağlantı yolları tamamlanarak hizmete açılmıştır. Projede % 94 fiziki gerçekleştirme sağlanmıştır.
- İlısu Barajı Gölü altında kalan yollar yerine yapılacak olan Reşat Baysal varyantı (Kurtalan-Siirt yolunun bir kesimine alternatif) ve Batman-Midyat yolu için projeler hazırlanmıştır. Ancak proje 2003 yılı Yatırım Programı'ndan çıkartılmıştır.

.8.4.2 Havayolu

Halen Bölge'de 2'si konvansiyonel (Gaziantep ve Diyarbakır), 5'i STOL tipi - kısa iniş ve kalkış mesafeli uçaklara uygun - (Adıyaman, Batman, Mardin, Siirt ve Şanlıurfa) olmak üzere 7 adet havaalanı bulunmaktadır. Ayrıca, Şanlıurfa'nın kuzeyindeki Taşdağı mevkiinde GAP Uluslararası Havalimanı inşa edilmektedir. Devlet Hava Meydanları İşletmesi (DHMI) Genel Müdürlüğü'nün yatırım programında yer alan projenin inşaatına 9 Mayıs 1998 tarihinde başlanmış olup, çalışmalar devam etmektedir. Havaalanı projesinin yer seçimi tespiti, ön projeleri ve fizibilite çalışmaları GAP İdaresi tarafından ABD Ticaret ve Kalkınma Ajansı'ndan (TDA) sağlanan hibe ile gerçekleştirilmiştir.

.8.4.3 Demiryolu

Ulusal demiryolu ağı Bölge'yi iki aks üzerinden doğu-batı doğrultusunda beslemektedir. Kuzeydeki hat Ergani'den Bölge'ye girmekte, Diyarbakır ve Batman'ı geçerek Kurtalan'da son bulmaktadır. Güneydeki hat ise, Narlı'dan başlayarak Gaziantep ve Nizip üzerinden Barak'a varmakta, buradan Suriye sınırını izleyerek Nusaybin'e kadar ulaşmakta ve Suriye topraklarından geçerek Irak'a bağlanmaktadır. Bölge'nin batı sınırında Türkiye'nin en işlek hatlarından Divriği-İskenderun ekseni yer almakla beraber, bu hattın Bölge'ye etkisi çok zayıftır. Özetle, demiryolu ağı Bölge'deki yerleşmelerin çok azına hizmet verebilmektedir.

Tablo 26: Bölge'deki Demiryolları Hat Uzunlukları

Hat Kesimi	Uzunluk (Km)
Maden-Batman	172.3
Batman-Kurtalan	69.5
Narlı-Malatya (1)	181.6
Narlı-Gaziantep (1)	84.3
Gaziantep-Barak	91.0
Barak-Nusaybin	325.6
Şenyurt-Mardin	25.5
Fevzipaşa-Narlı (*)	69.5

(*) Kısmen GAP bölgesi içinde.

GAP Bölgesi'nde, Türkiye-Suriye sınırına paralel giden Çobanbey-Karkamış-Nusaybin-Suriye mevcut hattını gerek kuzeye çekmek, gerek Bölge'deki başlıca kent merkezlerine bağlamak ve GAP yatırımlarına paralel olarak Bölge'de oluşacak tarıma dayalı sanayi ürünlerinin ve kuru yüklerin (fosfat madeni, kömür) potansiyeli gözönünde tutularak yüksek standartlı ulaşım ve ekonomik bir taşımacılığı sağlamak amaçlanmıştır. Bu çerçevede, Nizip - Birecik - Şanlıurfa - Viranşehir - Mardin - Nusaybin - Cizre - Irak sınırı (Habur) arasında toplam uzunluğu 469 km olan "Güney Demiryolu" diye adlandırılmış olan hattın uygulama projesi 1991 yılında tamamlanmıştır. Ancak, söz konusu "Güney Demiryolu" hattı için şimdiye kadar yatırım programlarına giren 137 km uzunluğundaki "Nizip-Birecik-Şanlıurfa" güzergahı da dahil olmak üzere herhangi bir harcama yapılmamış ve proje 2002 Yılı Yatırım Programı'ndan da çıkartılmıştır.

.8.4.4 Suyolu

GAP kapsamında yapılan ve yapılmakta olan barajlar sadece enerji ve tarımsal amaçlı nitelikleri ile değil, aynı zamanda yük taşımacılığında düşük ulaşım maliyeti ve zaman tasarrufu sağlayıcı özellikleri ile de Bölge'nin ekonomik gelişimine katkıda bulunmaktadır. Bölge'de Kahta-Siverek arasındaki yük taşımacılığı Atatürk Barajı feribot seferleri ile gün içerisinde sürekli olarak gerçekleştirilmekte, Adıyaman-Siverek arasında yük taşımacılığı da daha etkin olarak sürdürülmektedir.

Doğu Akdeniz limanları olan Mersin ve İskenderun'un Bölge'nin ana ithal ve ihraç kapılarını oluşturması öngörülmektedir. GAP İdaresi'nce yapılan çalışmalarla mevcut limanların kapasiteleri ve gerekli yan tesis ihtiyaçları incelenmiştir. Yapılan ulaşım ve altyapı planı ile ulaşım sistemi içerisinde konteyner taşımacılığı ve Şanlıurfa, Gaziantep, Diyarbakır, Kızıltepe, Viranşehir, Batman, Adıyaman ve Cizre merkezlerinde konteyner terminalleri programlanmıştır.

8.5. Haberleşme ve Telekomünikasyon

GAP Bölgesi'ndeki telekomünikasyon hizmetlerine otomatik telefon santralleri açısından bakıldığında, kurulu santral hat kapasitesinin Türkiye toplamı içindeki payının % 5.4 olduğu görülmektedir.

Türkiye genelinde kullanılmayan hat oranı % 10 iken bu oran Bölge genelinde % 14'e çıkmaktadır. Abone yoğunluğunda Bölge % 15 ile Türkiye'nin % 28'lik değerinin altındadır. Şanlıurfa, % 20'lik kullanılmayan hat oranı ile Bölge'deki en yüksek değere sahip il, Şırnak ise % 11'lik abone yoğunluğu ile en düşük değere sahip ildir (Tablo 27).

Tablo 27: Türkiye ve Bölge İllerinde Otomatik Telefon Santral Kapasitesi, Abone Sayısı Yoğunluğu ve Boş Hat Durumu, 2002

İl	Nüfus	Kurulu Santral Hat Kapasitesi	Abone Sayısı	Abone Yoğunluğu*	Santral Boş Hat Kapasitesi	
					Adet	Oran, %
Adıyaman	623 811	92 573	79 931	13	12 642	14
Batman	456 734	71 731	58 247	13	13 484	19
Diyarbakır	1 362 708	205 191	183 681	13	21 510	10
Gaziantep	1 285 249	339 229	296 485	23	42 744	13
Kilis	114 724	24 802	22 276	19	2 526	10
Mardin	705 098	98 603	87 136	12	11 467	12
Siirt	263 676	42 675	34 436	13	8 239	19
Şanlıurfa	1 443 422	213 830	170 528	12	43 302	20
Şırnak	353 197	45 563	38 307	11	7 256	16
GAP Bölgesi	6 608 619	1 134 197	971 027	15	163 170	14
Türkiye	67 803 927	21 082 724	18 914 857	28	2 167 867	10
GAP/ Türkiye (%)	9.7	5.4	5.1	-	7.5	-

Kaynak: GAP Raporu, Türk Telekomünikasyon A.Ş., Aralık 2002

* 100 kişiye düşen telefon sayısı

Tablo 28: Türkiye’de ve Bölge İllerinde Otomatik Şebekeye Bağlı Kırsal Yerleşim Yerleri, 2002

İl	Toplam	Telefonlu	Telefonsuz	
			Adet	Oran (%)
Köy				
Adıyaman	403	387	16	4.0
Batman	268	229	39	14.6
Diyarbakır	835	754	81	9.7
Gaziantep	502	502	0	0.0
Kilis	145	145	0	0.0
Mardin	603	453	150	24.9
Siirt	282	216	66	23.4
Şanlıurfa	1 084	1 043	41	3.8
Şırnak	172	171	1	0.6
GAP Bölgesi	4 294	3 900	394	9.2
Türkiye	37 184	36 211	973	2.6
GAP /Türkiye (%)	11.5	10,8	40.5	-
Köy Dışı Kırsal Yerleşim (Mahal-Mezra)*				
Adıyaman	555	427	128	23.1
Batman	304	180	124	40.8
Diyarbakır	1 166	757	409	35.1
Gaziantep	200	200	0	0.0
Kilis	71	71	0	0.0
Mardin	290	194	96	33.1
Siirt	227	114	113	49.8
Şanlıurfa	1 619	1 397	222	13.7
Şırnak	261	51	210	80.5
GAP Bölgesi	4 693	3 391	1 302	27.7
Türkiye	41 317	17 198	24 119	58.4
GAP /Türkiye (%)	11.4	19.7	5.4	-
Toplam Kırsal Yerleşim				
Adıyaman	958	814	144	10.5
Batman	572	409	163	28.5
Diyarbakır	2001	1 511	490	24.5
Gaziantep	702	702	0	0.0
Kilis	216	216	0	0.0
Mardin	893	647	246	27.5
Siirt	509	330	179	35.2
Şanlıurfa	2 703	2 440	263	9.7
Şırnak	433	222	211	48.7
GAP Bölgesi	8 987	7 291	1 696	18.9
Türkiye	78 501	53 409	25 092	32.0
GAP /Türkiye (%)	11.4	13.7	6.8	-

Kaynak: GAP Raporu, Türk Telekomünikasyon A.Ş., Aralık 2002

* Toplam Köy dışı yerleşim sayısı KHGM 2002 Envanteri’nden alınmıştır.

Bölge’de 394’ü köy (% 9.2), 1 302’si mezra (% 27.7) olmak üzere toplam 1696 kırsal yerleşim (% 18.9) otomatik şebekeye bağlı değildir. Bölge, % 2.1’lik ülke telefonsuz köy oranına göre oldukça kötü, % 58.4’lük ülke genelindeki telefonsuz mezra oranına göre ise oldukça iyi durumda gözükmektedir. Köylerdeki bu durum, Bölge’deki telefonsuz köy sayısının Türkiye’deki toplam telefonsuz köy sayısı içindeki payının % 40.5 olmasından da anlaşılmaktadır. Gaziantep ve Kilis’te telefonsuz kırsal yerleşim yerinin kalmadığı görülmektedir (Tablo 28).

Tablo 29: Telekomünikasyon Büyüklükleri, 2002

İl	Ankesörlü Telefon	Şehirçi Telefon Dağıtım Şebekesi (Çift Hat)		Radyo-Link Alıcı Verici Sayıları
		Prensipal	Lokal	
Adıyaman	295	184 590	286 880	84
Batman	185	125 750	184 810	40
Diyarbakır	545	365 060	553 220	114
Gaziantep	770	583 980	883 210	82
Kilis	96	46 450	66 650	24
Mardin	178	178 680	236 790	44
Siirt	137	64 250	90 060	44
Şanlıurfa	531	375 600	560 660	126
Şırnak	143	82 650	117 270	44
GAP	2 880	2 007 010	2 979 550	602
Türkiye	74 928	35 330 774	52 980 822	8 304
GAP/Türkiye (%)	3.8	5.7	5.6	7.2

Kaynak: GAP Raporu, Türk Telekomünikasyon A.Ş., Aralık 2002

* Türk Telekomünikasyon A.Ş. tarafından Bölge'de analog sistemden digital sisteme geçiş çalışmaları yürütülmektedir. Bu yüzden Bölge illeri için verilen rakamlar digital sistemi göstermektedir.

Bölge'deki ankesörlü telefon sayısı ülke genelinin % 3.8'ini kapsamaktadır. Bu telefonların da % 64'ü Diyarbakır, Gaziantep ve Şanlıurfa illerindedir (Tablo 29).

Tablo 30: GAP İllerine Ait Abone Sayıları (Adet)

GAP İlleri	Otomatik Telefon Abone	Çağrı Abone	TURPAK Abone	Kablo-TV Abone	Araç Telefon Abone
Adıyaman	79 931	-	47	-	120
Batman	58 247	-	28	-	104
Diyarbakır	183 681	13	11	-	452
Gaziantep	296 485	55	141	16 007	452
Kilis	22 276	-	11	-	44
Mardin	87 136	-	55	-	212
Siirt	34 436	-	22	-	80
Şanlıurfa	170 528	7	88	-	474
Şırnak	38 307	-	35	-	128
GAP Toplamı	971 027	75	538	16 007	2 066
Türkiye Toplamı	18 914 857	5 412	15 682	954 612	51 246
GAP/Türkiye (%)	5.13	1.39	3.43	1.68	4.03

8.6. Kültür Varlıkları

Tarih öncesi çağlardan başlamak üzere günümüze kadar ulaşmış birçok uygarlığa ve üç büyük dine ait kültür varlığına ev sahipliği yapmış olan Güneydoğu Anadolu Bölgesi, Mardin, Şanlıurfa, Şırnak illeriyle bir dinler mozaiği oluşturmaktadır. Şanlıurfa'nın Nuh Peygamber tarafından kurulması, dağlarda Musa Peygamber'in çobanlık yapması ve İsa Peygamber tarafından kutsanarak batıda da "Kutsal Şehir" olarak anılması bu mozaikğin renklerini oluşturmaktadır.

Anadolu uygarlıklarının gelişmesinde tartışmasız önemli bir yeri olan Mezopotamya'nın parçası olan Güneydoğu Anadolu, tarihsel geçmişini günümüze kadar kalan sivil ve dini mimarlık örnekleri, sit alanları, ticaret yapıları ve su mimarisi varlıkları ile kanıtlamaktadır.

Tablo 31: Bölge'de Kültür Bakanlığı Tarafından Tescil Edilen Sivil Mimarlık Örnekleri

İl	Konut	Konak	Kabaltı	Konut+Kabaltı	Toplam
Adıyaman	1	-	-	-	1
Batman	-	-	-	-	-
Diyarbakır	162	5	1	-	168
Gaziantep	727	1	2	-	730
Kilis	177	2	-	-	179
Mardin	269	-	-	-	269
Siirt	1	-	-	-	1
Şanlıurfa	338	3	7	3	351
Şırnak	-	-	-	-	-
GAP	1 675	11	10	3	1 699

Kaynak: Kültür Bakanlığı (2000 yılı itibariyle tescil listeleri).

Tablo 32: Bölge'de Kültür Bakanlığı Tarafından Tescil Edilen Dini Mimarlık Örnekleri

İl	Cami	Mescit	Türbe	Tekke	Medrese	Mevlevi-hane	Küllüye	Kilise	Toplam
Adıyaman	9	-	30	-	-	-	-	1	40
Batman	6	-	5	-	1	-	-	1	13
Diyarbakır	39	8	29	2	7	-	-	13	98
Gaziantep	40	3	9	-	-	-	-	6	58
Kilis	20	-	3	1	-	1	1	-	26
Mardin	33	4	10	1	5	-	1	12	66
Siirt	4	-	21	-	2	-	-	3	30
Şanlıurfa	39	4	18	1	4	1	3	1	71
Şırnak	3	-	2	-	2	-	-	-	7
GAP	193	19	127	5	21	2	5	37	409

Kaynak: Kültür Bakanlığı (2000 yılı itibariyle tescil listeleri).

Bölge'de Kültür Bakanlığı tarafından tescil edilen 1 699 adet sivil mimarlık ve 409 adet dini mimarlık örneği bulunmaktadır. Tescil edilmiş sivil mimarlık örnekleri açısından Gaziantep oldukça zengindir. Diyarbakır'ın da tescilli dini mimarlık örnekleri açısından en zengin il olduğu görülmektedir.

Tablo 33: Bölge'de Kültür Bakanlığı Tarafından Tescil Edilen Sit Alanları

İl	Arkeolojik Sit	Arkeolojik + Doğal Sit	Doğal+Tarihi+ Arkeolojik+ Kentsel Sit	Tarihi Sit	Sit (Ağaç/Tepe)	Höyük	Toplam
Adıyaman	4	-	-	-	-	41	45
Batman	2	-	-	-	-	3	5
Diyarbakır	4	-	1	-	4	49	58
Gaziantep	3	-	-	-	3	126	132
Kilis	-	-	-	-	2	14	16
Mardin	4	-	-	-	11	6	21
Siirt	-	-	-	-	-	4	4
Şanlıurfa	16	1	1	1	2	135	156
Şırnak	-	-	-	-	-	-	-
GAP	33	1	2	1	22	378	437

Kaynak: Kültür Bakanlığı (2000 yılı itibariyle tescil listeleri).

Bölge illeri arasında Şanlıurfa, çok sayıda arkeolojik sit alanı ve höyükle sit alanları sıralamasında ilk sırayı almaktadır.

Tablo 34: Bölge'de Kültür Bakanlığı Tarafından Tescil Edilen Ticaret Yapıları

İl	Han	Çarşı	Pazar	Bedesten	Kervansaray	Toplam
Adıyaman	1					1
Diyarbakır	11	1	1			13
Gaziantep	17		2	4	-	23
Mardin	1	2		1	1	5
Siirt	2					2
Şanlıurfa	12	4	9	1	1	27
GAP	44	7	12	6	2	71

Kaynak: Kültür Bakanlığı (2000 yılı itibariyle tescil listeleri).

Tablo 35: Bölge'de Kültür Bakanlığı Tarafından Tescil Edilen Su Mimarisi Örnekleri

İl	Hamam	Çeşme	Köprü	Toplam
Adıyaman	4	-	11	15
Batman	-	-	4	4
Diyarbakır	15	20	15	50
Gaziantep	15	9	9	33
Kilis	7	7	3	17
Mardin	4	8	4	16
Siirt	-	1	10	11
Şanlıurfa	11	1	14	26
Şırnak	-	-	3	3
GAP	56	46	73	175

Kaynak: Kültür Bakanlığı (2000 yılı itibariyle tescil listeleri).

8.7. Turizm

GAP Bölgesi çok sayıda kültürel varlığa sahip olmasına rağmen turizm altyapısındaki yetersizlikler nedeniyle turizm potansiyelini yeterince kullanamamaktadır.

Tablo 36: Turizm İşletme Belgeli ve Belediye Belgeli Tesis ve Yatak Sayıları

		Turizm İşletme Belgeli		Belediye Belgeli		Toplam	
		2000	2001	2000	2001	2000	2001
GAP	Tesis	46	51	159	159	205	210
	Yatak	4 675	5 649	7 638	7 638	12 313	13 287
Türkiye	Tesis	1 824	1 998	7 975	7 975	9 799	9 973
	Yatak	325 168	368 819	344 551	344 551	669 719	713 370
GAP/Türkiye (%)	Tesis	2.5	2.6	2.0	2.0	2.1	2.1
	Yatak	1.4	1.5	2.2	2.2	1.8	1.9

Kaynak: Turizm Bakanlığı İstatistikleri Bülteni.

Bölge'de 2001 yılı itibariyle 51 adedi turizm işletme belgeli, 159 adedi ise belediye belgeli olmak üzere toplam 210 konaklama tesisi bulunmaktadır. Bu tesislerde toplam 13 287 yatak mevcuttur. Bölge'nin Türkiye genelindeki payı tesis konusunda % 2.1, yatak kapasitesinde % 1.9'dur, Bölge'nin nitelikli tesisleri sayı ve standart olarak yetersizdir.

Tablo 37: Turizm İşletme Belgeli ve Belediye Belgeli Tesislerde Konaklayan Kişi ve Geceleme Sayıları, 2000

			Turizm İşletme Belgeli	Belediye Belgeli	Toplam
GAP	Konaklama	Yabancı	18 406	18 001	36 407
		Yerli	401 120	525 330	926 450
		Toplam	419 526	543 331	962 857
	Geceleme	Yabancı	29 720	23 486	53 206
		Yerli	509 915	674 331	1 184 246
		Toplam	539 635	697 817	1 237 452
Türkiye	Konaklama	Yabancı	6 804 076	1 662 005	8 466 081
		Yerli	8 855 902	9 515 085	18 370 987
		Toplam	15 659 978	11 177 090	26 837 068
	Geceleme	Yabancı	28 510 906	5 993 602	34 504 508
		Yerli	16 475 699	15 487 749	31 963 448
		Toplam	44 986 605	21 481 351	66 467 956
GAP/Türkiye (%)	Konaklama	Yabancı	0.3	1.1	1.4
		Yerli	4.5	5.5	10
		Toplam	2.7	4.9	7.6
	Geceleme	Yabancı	0.1	0.4	0.5
		Yerli	3.1	4.4	7.5
		Toplam	1.2	3.2	4.4

Bölge'de 2000 yılı itibariyle turizm işletme belgeli ve belediye belgeli tesislerde konaklayan kişi sayısı 962 857 ve geceleme sayısı 1 237 452'dir. Bölge'nin Türkiye genelindeki payı konaklamada % 3.8, gecelemede ise % 2.2'dir. Yabancı turistler, Bölge'deki turistlerin geneli içinde konaklamada % 3.8'lik, gecelemede ise % 4.3'lik yer kaplamaktadır.

8.8. Eğitim

Ülkemizde eğitim düzeyi genelde düşük olmakla birlikte, çeşitli nedenlere bağlı olarak özellikle GAP Bölgesi göstergeleri daha da düşüktür. Ülke genelinde 1990 yılında % 78.4 olan okuryazar oranı 2000 yılında % 86.5'e yükselmiştir. GAP Bölgesi'nde ise aynı yıllarda okuma-yazma bilenlerin oranı % 60.4'ten % 73.2'ye ulaşmıştır.

Tablo 38: GAP Bölgesi ve Türkiye'de Okuryazarlık Oranları (2000)

	Kadın	Erkek	Toplam
GAP	60.2	85.8	73.2
Türkiye	78.4	94.5	86.5

Kaynak: 2000 Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri.

Okur yazarlığın cinsiyete göre önemli değişimler gösterdiği ve okur-yazar olanlar arasında erkek nüfusun kadın nüfusa oranla çok daha yüksek olduğu görülmektedir. 1990 yılı itibariyle ülke genelinde erkek nüfusun % 89.8'inin okur-yazar olmasına karşılık, kadın nüfus içinde bu oran % 67.4'tür. Bölge'de ise erkek nüfusun % 75.5'i okur-yazarken, kadın nüfus arasında bu oran % 44.8'e düşmektedir. 2000 yılı itibariyle Bölge'de erkeklerin okuma-yazma oranı % 85.8 iken kadınların oranı % 60.2'dir. Aynı oran, Türkiye için erkeklerde % 94.5, kadınlarda ise % 78.4'tür.

2001-2002 öğretim yılı itibariyle Bölge'de 27 anaokulu, 4 999 adet ilköğretim okulu, 58 adet yatılı ilköğretim bölge okulu (YİBO), 12 adet pansiyonlu ilköğretim okulu (PİO), 176 adet genel lise, 189 adet mesleki teknik lise, 426 adet yaygın eğitim kurumu bulunmaktadır.

2001-2002 yılı itibariyle Bölge'de tüm illerde taşınmalı eğitim yapılmaktadır. Taşınılan merkez okul sayısı 361, taşınan okul sayısı 3 225'tir. Toplam taşınan öğrenci sayısı 58 179'dur. Taşınan öğrencilerden 40 087'si erkek, 18 092'si kız öğrencidir.

Tablo 39: GAP İlleri İtibariyle Okullaşma Oranları (%)

(2001-2002 Öğretim Yılı)

İller	Okul Öncesi	İlköğretim	Genel Ortaöğretim
Adıyaman	6.4	96.0	35.8
Batman	2.3	104.1	27.6
Diyarbakır	1.8	90.9	31.6
Gaziantep	3.9	104.6	35.5
Kilis	6.8	112.1	37.3
Mardin	2.3	97.2	22.9
Siirt	14.2	105.7	22.4
Şanlıurfa	1.2	82.3	17.8
Şırnak	0.9	86.8	11.7
GAP	3.0	94.1	27.3
Türkiye	9.8	98.0	36.9

Kaynak: DPT, İllere ve Bölgelere Göre Çeşitli Göstergeler, Ağustos 2002.

8.9. Sağlık

Proje'nin başlatılmasından bu yana GAP Bölgesi'nde sağlık hizmetleri önemli ölçüde yaygınlaşmış olmasına rağmen, sağlık sektörü göstergeleri halen ülke ortalamasının altındadır. Bebek ve anne ölüm oranları, bazı hastalıkların sıklığı, sağlık tesislerinin durumu, sağlık personeline düşen nüfus, sağlık hizmetlerine ulaşılabilirlik gibi verilere bakıldığında Bölge'deki göstergelerin ülke ortalamasının altında kaldığı gözlenmektedir.

2002 yılı itibariyle Türkiye'deki 1 240 yataklı tedavi kurumunun % 6'sı Bölge'de bulunmaktadır. Bölge'de yer alan 75 yataklı tedavi kurumunun toplam yatak sayısı 8 488'dir. Sağlık Bakanlığı verilerine göre, aynı yıl itibariyle GAP Bölgesi'ne bağlı 9 ilde toplam 707 adet sağlık evi ve 426 adet sağlık ocağı yer almaktadır. Bölge genelinde en fazla sağlık kurumu bulunan iller sırasıyla Diyarbakır, Şanlıurfa ve Gaziantep'tir (Tablo 40).

Tablo 40: GAP Bölgesi Sağlık Kurumları, 2002

İller	Hastane Sayısı	Yatak Sayısı	Sağlık Ocağı	Sağlık Evi	AÇSAP Merkezi	Verem Savaş Dispan.	Halk Sağlığı Lab.	Sağlık Meslek Lisesi
Adıyaman	10	715	61	102	4	4	1	1
Batman	5	244	26	37	1	1	1	1
Diyarbakır	17	2 680	79	104	4	4	1	3
Gaziantep	12	2 320	71	109	4	4	1	2
Kilis	1	190	11	26	1	1	1	1
Mardin	5	475	58	115	4	2	1	1
Siirt	4	285	26	60	1	1	1	1
Şanlıurfa	15	1 364	68	120	7	5	1	3
Şırnak	6	215	26	34	1	1	-	1
GAP	75	8 488	426	707	27	23	8	14
TÜRKİYE	1 240	159 290	5 844	11 734	299	273	84	285

Kaynak: Sağlık Bakanlığı, Sağlık İstatistikleri, 2001

Sağlık Bakanlığı, GAP İlleri Faaliyet Raporu, Eylül-Aralık 2002

Not: MSB kurumları hariçtir.

Tablo 41: GAP Bölgesi Sağlık Personeli, 1999

İller	Uzman Hekim	Pratisyen Hekim (1)	Diş Hekimi	Hemşire (2)	Sağlık Memuru (3)	Ebe (4)
Adıyaman	75	214	18	414	332	321
Batman	66	114	21	231	225	116
Diyarbakır	328	644	164	1 298	687	598
Gaziantep	438	475	151	826	482	499
Kilis	23	82	5	84	41	87
Mardin	56	236	23	367	231	231
Siirt	20	109	10	176	132	127
Şanlıurfa	202	393	52	560	409	330
Şırnak	19	114	6	143	86	105
GAP	1 227	2 381	450	2 801	2 625	2 414
TÜRKİYE	36 854	45 134	14 226	70 270	43 032	41 271

Kaynak: Devlet İstatistik Enstitüsü Yıllığı, 2001.

Not: Devlet hesabına ve serbest çalışan tüm sağlık personelini kapsar. Milli Savunma Bakanlığı'nda görevli sağlık personeli yalnız Türkiye'de kapsanmıştır.

(1) Asistan hekimleri de kapsar.

(2) Hemşirelik Yüksekokulu mezunu hemşire ve yardımcılarını da kapsar.

(3) Sağlık memuru, sağlık koleji, sağlık meslek lisesi ve köy enstitüleri sağlık bölümünü bitirenleri kapsar.

(4) Köy ebesini de kapsar.

Sağlık personelinin 1999 yılındaki durumuna bakıldığında, Bölge'de 1999 yılında 1 227 uzman ve 2 381 pratisyen hekim bulunduğu görülmektedir. 1999 yılında Türkiye genelinde yer alan uzman hekimlerin sadece % 3'ü ve pratisyen hekimlerin ise % 5'i GAP illerinde görev almaktadırlar. Yine aynı yılın sağlık personeli verilerine göre, Bölge'de 450 diş hekimi bulunmaktadır (Tablo 41).

Hemşire, sağlık memuru ve ebe sayıları incelendiğinde ise ülke genelinde görev yapan hemşirelerin yaklaşık % 4'ünün, sağlık memuru ve ebelerin ise % 6'sının Bölge illerinde yer aldığı gözlenmektedir.

2002 yılında on bin nüfusa düşen yatak sayısı MSB kurumları hariç ülke genelinde 23 iken, Bölge'de 13'tür. 1999 yılı için Türkiye genelinde onbin nüfusa düşen hemşire sayısı 10 iken, bu rakam GAP Bölgesi'nde 4'te kalmaktadır (Tablo 42).

Tablo 42: Onbin Nüfusa Düşen Yatak, Doktor, Hemşire Sayısı

İller	Yatak Sayısı	Doktor Sayısı (Uzman+Pratisyen)	Hemşire Sayısı (1999 Yılı)
Adıyaman	11	3	7
Batman	5	2	5
Diyarbakır	20	5	10
Gaziantep	18	4	6
Kilis	17	7	7
Mardin	7	3	5
Siirt	11	4	7
Şanlıurfa	9	3	4
Şırnak	6	3	4
GAP	13	4	4
TÜRKİYE	24	7	10

Kaynak: Sağlık Bakanlığı, GAP İlleri Faaliyet Raporu, Eylül-Aralık 2002

Not: 2000 yılı nüfusları kullanılarak hesaplanmıştır.

Ülke genelinde yeşil kart sahibi olan nüfusun % 15'i GAP Bölgesi'nde ikamet etmektedir. Yeşil kart sahipliği açısından Şanlıurfa'nın Bölge illeri arasında ilk sırada olduğu, bu ili Diyarbakır ve Adıyaman'ın izlediği görülmektedir (Tablo 42).

Tablo 43: Yeşil Kart Sahibi Kişi Sayısı, 2002

İller	Yeşil Kart Alan Kişi Sayısı
Adıyaman	280 968
Batman	150 470
Diyarbakır	392 450
Gaziantep	243 053
Kilis	31 603
Mardin	261 499
Siirt	115 001
Şanlıurfa	428 086
Şırnak	85 780
GAP	1 988 910
TÜRKİYE	13 001 177

Kaynak: Sağlık Bakanlığı, GAP İlleri Faaliyet Raporu, Eylül-Aralık 2002.

Tablo 44: Bebek Ölüm Hızı ve Doğurganlık Hızı, 2000

İller	Bebek Ölüm Hızı (Binde)	Doğurganlık Hızı (Çocuk Sayısı)
GAP	48.3	4.86
Türkiye	43	2.53

Kaynak: Devlet İstatistik Enstitüsü, Genel Nüfus Sayımı Sonuçları, 2000

2000 yılında Türkiye için binde 43 olarak gözlemlenen bebek ölüm hızı, Bölge için binde 48.3 olmuştur. Bir kadının doğurgan olduğu dönem boyunca (15-49 yaşları arasında) doğurabileceği çocuk sayısı ise Türkiye için 2.53, Bölge için 4.86 olarak tespit edilmiştir.

GAP İdaresi tarafından 2002 yılında Bölge'de yaptırılan GAP Bölgesi Halk Sağlığı Projesi bulgularına göre, Bölge'de yaşayan 15 yaş ve üzeri erkeklerin % 53.7'si, kadınların ise % 70.8'i gebeliği önleyici yöntemlerden herhangi birini bilmektedirler. Gebeliği önleyici yöntemden haberdar olan kadınların oranının erkeklerden yüksek olması, Bölge'de yürütülen aile planlaması hizmetlerinin ve bu yöndeki eğitim çalışmalarının daha çok kadınlara yönelik olması ile açıklanabilir.

Araştırma sonuçlarına göre Bölge'de kırsal alanda yaşayan evlenmiş kadınların % 68.3'ü, kentsel alanda yaşayan kadınların % 45.7'si, toplam evli kadınların ise % 54.5'i hiç gebeliği önleyici yöntem kullanmamışlardır. Halen gebeliği önleyici yöntem kullanan evli kadınların oranı kırsal alanda % 20.0, kentsel alanda % 37.9, toplamda ise % 30.9 olarak tespit edilmiştir.

Sağlık Bakanlığı, Bölge insanının sağlık düzeyini yükseltmek ve halkın sağlık hizmetleri konusunda bilinçlenmesini sağlamak amacıyla bir dizi program yürütmektedir.

- İshalli Hastalıkların Kontrolü Programı,
- Akut Solunum Yolu Enfeksiyonlarının Kontrolü Programı,
- Anne Sütünün Teşviki/Bebek Dostu Hastaneler Programı,
- İyot Yetersizliği Hastalıkları ve Tuzun İyotlanması Programı,
- Fenilketonüri Taraması,
- Ağız ve Diş Sağlığının İyileştirilmesinde Flor Kullanımı Programı (Gaziantep İli'nde),
- Neonatal Resüsitasyon Eğitim Programı,
- Hemeoglobinopati Kontrol Programı (Gaziantep, Şanlıurfa ve Batman illerinde),
- Çocukluk Hastalıklarına Bütüncül Yaklaşım (IMCI) Programı (Şanlıurfa İli'nde),
- Topluma Dayalı Üreme Sağlığı/Aile Planlaması Danışmanlık ve Eğitim Hizmetleri Projesi (Diyarbakır, Siirt, Mardin, Şanlıurfa, Gaziantep illerinde).

GAP İllerinde yürütülen programlar ve rutin hizmetler çerçevesinde, sağlık personelinin ana çocuk sağlığı ve aile planlaması konularında bilgi ve becerilerinin geliştirilmesine yönelik hizmet içi eğitim programları düzenlenmekte ve halk eğitim çalışmaları yapılmaktadır.

Diğer yandan, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde sağlık düzeyini yükseltmenin yanı sıra sağlık alanında kurumsal gelişmeyi de desteklemek amacıyla uygulanmakta olan Birinci ve İkinci Sağlık Projeleri, Dünya Bankası tarafından finanse edilmektedir. Bu projeler

çerçevesinde yeni sağlık evleri ve sağlık ocakları yapılmakta, mevcut ve yeni inşa edilen sağlık kuruluşlarının donanım ve araçları sağlanmakta, sağlık personelinin bilgi ve becerilerini geliştirmeye yönelik başlangıç ve hizmet içi eğitim programları uygulanmaktadır.

Diyarbakır ve Mardin'in de dahil olduğu Birinci Sağlık Projesi tamamlanmıştır. Doğu Anadolu'daki illerle birlikte Adıyaman, Batman, Siirt, Şanlıurfa ve Şırnak illerinin de yer aldığı İkinci Sağlık Projesi ise yeniden yapılandırılmıştır. Bu çerçevede GAP İllerinde gerçekleştirilecek hastane ve sağlık ocağı onarımları artık proje kapsamında yer almamaktadır. Proje kapsamında Adıyaman, Batman, Siirt, Şırnak ve Şanlıurfa illerinde birer adet eğitim tipi sağlık ocağı inşası gerçekleştirilecektir.

8.10. Kentsel ve Kırsal Altyapı

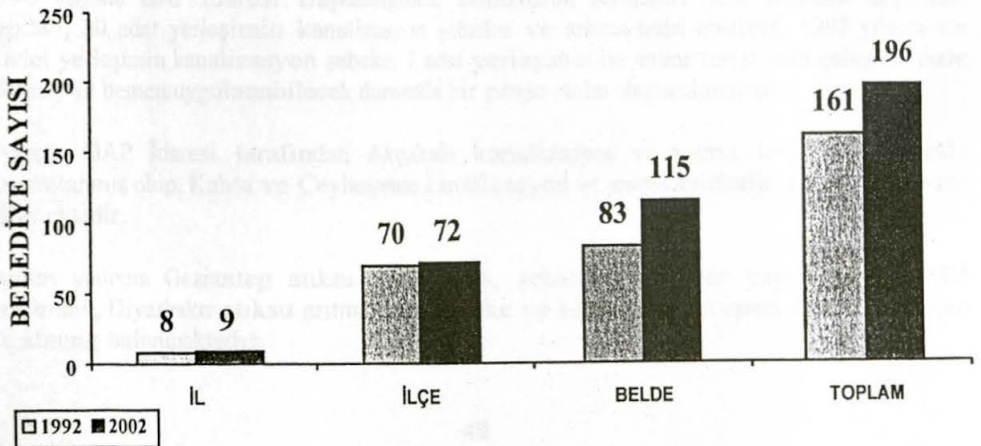
8.10.1 Kentsel Altyapı Durumu

GAP Bölgesi'ndeki hızlı nüfus artışı ve göç nedeniyle kentsel alanlarda altyapı problemleri gün geçtikçe ağırlaşmakta ve birçok sosyo-ekonomik soruna neden olmaktadır. Kırsal alandaki yaşam koşullarının güçlüğü ve kentlerin çekim gücü insanları göç etmeye yönelten sebeplerin başında gelmektedir. Hızlı kentleşme kentler üzerindeki baskıyı artırmakta ve daha geniş kitleleri çevre sorunlarıyla yüz yüze bırakmaktadır. GAP Bölgesi'nde yer alan ve hizmet götürülmesi gereken belediye sayısı hızla artmıştır. Bu nedenle bölge şehirleri, gerekli kentsel planlama hizmetlerinin verilmediği çok geniş alanlara yayılmış durumdadır. Özellikle büyük şehirlerin etrafında oluşan gecekondu türü yerleşimlerde sorunlar daha da ağırlaşmakta, çevreyle ilgili altyapı ve hizmet sunumu ise giderek artan talebi karşılayamamaktadır.

GAP Bölgesi'nde 2002 yılı itibariyle 9 il ve bunlara bağlı 72 ilçe ve 115 belde olmak üzere 196 belediye mevcuttur.

Belediyelerin illere göre dağılımı incelendiğinde; Adıyaman İli'nde 28, Batman İli'nde 12, Diyarbakır İli'nde 32, Gaziantep İli'nde 28, Kilis İli'nde 5, Mardin İli'nde 31, Siirt İli'nde 13, Şanlıurfa İli'nde 27, Şırnak İli'nde 20 adet belediye olduğu görülmektedir. Gaziantep ve Diyarbakır "Büyükşehir Belediyesi" statüsüne sahip illerdir.

GAP Bölgesi Belediyelerinin İl, İlçe ve Belde Dağılımı

GAP Bölgesi temel altyapı olanakları açısından gelişmiş bölgelerin hayli gerisindedir. Hızla büyüyen şehirlerde altyapı konularındaki en önemli sorunlar, içmesuyu, kanalizasyon, atıksu arıtma tesisi ve katı atık yönetimi hizmetlerindeki yetersizlikten kaynaklanmaktadır. Kent merkezleri kırsal nüfusu büyük ölçüde çekmekte ve kent altyapısı artan ihtiyaçları karşılamakta yetersiz kalmaktadır.

8.10.1.1 İçmesuyu Durumu

Altyapı çalışmalarında yerleşimlerin içme ve kullanma suyu temini ve standartlara uygun şebeke oluşturulması öncelikli olarak ele alınmıştır. Nüfusu 100 000'in üzerinde olan yerleşimlerin içmesuyu tesisleri DSİ tarafından, diğer yerleşimlerin ise İller Bankası ve Belediyesi tarafından ele alınmaktadır.

GAP Bölgesi'nde yer alan 196 belediyenin 163'ünde içmesuyu tesisi ele alınmış ancak zaman içinde doğan ihtiyaçtan dolayı bazı yerleşimlerin içmesuyu tesisleri tekrar projelendirilmiştir.

Bölge'de 128 yerleşimin içmesuyu tesisi tamamlanmış; 35 yerleşimde ise inşaatlar devam etmektedir. Ancak, inşaatı devam eden 35 yerleşim yeri içerisinde inşaatı biten 23 yerleşimde de zaman içinde ortaya çıkan ihtiyaçtan dolayı içmesuyu tesisleri tekrar ele alınmış olup halen yapım işleri sürmektedir.

8.10.1.2 Kanalizasyon ve Atıksu Arıtma Tesisi Durumu

GAP Bölgesi'nde genel olarak pis su şebeke ve atıksu arıtma tesisleri yetersiz seviyededir. Belediyelerin içmesuyu temini, püssuya göre öncelikli olarak ele alındığından, GAP Bölgesi'nde kanalizasyon sistemleri ve arıtma tesislerine ait çalışmalarda çok ilerleme kaydedilememiştir.

Bölge'de 16 yerleşimin kanalizasyon şebeke tesisleri tamamlanmış, 14 yerleşimde ise inşaatlar devam etmektedir. Ancak, inşaatı devam eden 14 yerleşim yeri içerisinde inşaatı biten 5 adet yerleşimde zaman içinde ortaya çıkan ihtiyaçtan dolayı kanalizasyon şebekesi tekrar ele alınmış olup halen yürütülmektedir.

Şanlıurfa-Merkez ve Suruç ile Adıyaman-Samsat yerleşimlerinin atıksu arıtma tesisleri yapılmış ancak işletilememektedir. Gaziantep, Nizip ve Akçakale atıksu arıtma tesisi çalışır vaziyette olup, 4 yerleşimin atıksu arıtma tesisi inşaatları devam etmektedir.

1996 yılında GAP İdaresi Başkanlığınca, kontrollük hizmetleri İller Bankası tarafından yapılan, 20 adet yerleşimin kanalizasyon şebeke ve arıtma tesisi etütleri, 1997 yılında ise 7 adet yerleşimin kanalizasyon şebeke, 1 adet yerleşimin ise arıtma tesisi etüt çalışması ihale edilmiş ve hemen uygulanabilecek durumda bir proje stoku oluşturulmuştur.

Ayrıca, GAP İdaresi tarafından Akçakale kanalizasyon ve arıtma tesisi 2001 yılında tamamlanmış olup, Kahta ve Ceylanpınar kanalizasyon ve arıtma tesislerinin yapımına devam edilmektedir.

Bunun yanısıra Gaziantep atıksu arıtma tesisi, şebeke ve kollektör yapım işleri GASKİ tarafından, Diyarbakır atıksu arıtma tesisi, şebeke ve kollektör yapım işleri DİSKİ tarafından ele alınmış bulunmaktadır.

İller Bankası tarafından yaptırılan Adıyaman-Merkez atıksu arıtma tesisi yapımı Belediyesince durdurulmuştur.

8.10.1.3 Katı Atık Durumu

GAP Bölgesi'nde yer alan yerleşimlerin katı atık yönetimi ile ilgili problemleri gün geçtikçe ağırlaşmaktadır. Evsel, sanayi ve tıbbi atıkların biriktirilmesi yöntemleri sağlıksız ve yetersizdir. Özellikle halkın katı atıkları kaplara koyma alışkanlığı gelişmediği için evlerin önünde veya yakınında çöp yığınlarına rastlamak mümkündür. Ekip ve ekipman yetersizliğinden halen katı atığın önemli bir bölümü günlük olarak toplanamamaktadır.

Ayrıca belediyelerin sahip olduğu araçların bir kısmı bu iş için uygun değildir. Söz konusu olumsuz şartlar, özellikle yazın, çevre ve sağlığın bozulmasına, hastalıkların artmasına sebep olmaktadır. Kısıtlı imkanlar ile toplanan atıklar fenni olmayan depolama sahalarında biriktirilmekte ve yakma, akarsu yataklarına boşaltma vb. uygunsuz yöntemler ile bertaraf edilmeye çalışılmaktadır.

Halk sağlığı ve çevrenin korunması bakımlarından büyük önem taşıyan Katı Atık Yönetimi ile ilgili çalışmalar, GAP İdaresi'nin sürdürülebilir kalkınma yönündeki çabaları dikkate alınırca gözardı edilmemesi gereken bir noktadadır. Bölge'deki mevcut uygulamaların tespit edilmesi ve Bölge'nin özellikleri dikkate alınarak teknik ve ekonomik yönden uygulanabilir, "Katı Atıkların Kontrolü Yönetmeliği"ne uygun sistemler geliştirilmesi amacıyla 1991 yılından itibaren çalışmalar yapılmaktadır. Bu çerçevede, GAP Bölgesel Ulaşım Altyapı Çalışması kapsamında 45 yerleşimin katı atık ön etüdüleri hazırlanmıştır. Diyarbakır, Şanlıurfa, Batman ve Gaziantep illerinin kavramsal projeleri yine aynı çalışma kapsamında tamamlanmış ve Gaziantep kentinin katı atık düzenli depolama sahası inşaatı 1995 yılında bitirilerek işletmeye açılmıştır.

Şanlıurfa, Diyarbakır, Mardin ve Siverek kentleri katı atık yönetim sistemlerine ilişkin çalışma 1998 yılında GAP İdaresi'nin yürüttüğü GAP Kentsel Sanitasyon ve Planlama Projesi kapsamında ele alınmış, ancak programa alınamamış ve finansman sıkıntısı yüzünden uygulama fırsatı bulunamamıştır.

GAP Bölgesi Katı Atık Yönetimi kapsamında değerlendirilmekte olan Adıyaman, Batman, Kilis, Siirt, Şırnak, Bismil (Diyarbakır), Kızıltepe (Mardin), Nizip (Gaziantep), Silvan (Diyarbakır), Viranşehir'de (Şanlıurfa) ise katı atıkların düzenli depolanması konusunda fizibilite ve projelendirme çalışmaları devam etmektedir.

.8.10.2 Kırsal Alan Altyapı Durumu

8.10.2.1 Kırsal İçmesuyu Durumu

Mevcut kırsal yerleşimlerin ünite bazında içmesuyuna erişme durumuna bakıldığında GAP Bölgesi'nin % 75 oranı ile ülke genelindeki % 88 oranının altında kaldığı görülmektedir. Aynı şekilde içmesuyuna erişen nüfusa bakıldığında GAP Bölgesi % 88'lik oran ile ülke genelindeki % 96'lık oranın altında kalmaktadır.

Tablo 45: GAP Bölgesi Köy İçmesuları-(01.01.2003)

İller	Sulu		Yetersiz		Susuz		Toplam	
	Ünite	Nüfus	Ünite	Nüfus	Ünite	Nüfus	Ünite	Nüfus
Adıyaman	639	176 700	51	13 543	259	23 413	949	213 656
Batman	141	49 466	170	53 937	255	26 585	566	129 988
Diyarbakır	774	223 079	361	82 132	881	103 001	2 016	408 212
Gaziantep	629	196 296	58	14 631	7	1 308	694	212 235
Kilis	625	27 384	102	10 516	130	0	857	37 900
Mardin	344	178 460	45	18 189	111	6 620	500	203 269
Siirt	2 039	71 898	99	6 274	555	7 464	2 693	85 636
Şanlıurfa	281	463 196	118	10 369	92	53 216	491	526 781
Şırnak	138	81 168	61	11 797	0	2 288	199	95 253
GAP	5 610	1 467 647	1 065	221 388	2 290	223 895	8 965	1 912 930
Türkiye	60 264	12 583 007	7 577	1 202 512	9 199	612 394	77 040	14 397 913
GAP/ Türkiye %	9.31	11.66	14.06	18.41	24.89	36.56	11.64	13.29

Kaynak: KHGM APK Dairesi Başkanlığı Hizmet Uygulamaları Genel Envanteri (01.01.2003 tarihi itibarıyla)

GAP Bölgesi'ndeki tüm kırsal ünitelerin % 30'u (2 675 ünite) şebekeli sisteme, % 45'i (4 000 ünite) ise çeşmeli sisteme sahiptir. Ülke genelinde ise şebekeli sisteme sahip kırsal ünitelerin oranı % 58 düzeyindedir. Buna göre GAP Bölgesi'nin kırsal alanında şebekeli sistemlerin yaygınlığı ülke geneline göre oldukça düşüktür kalmaktadır.

Tablo 46: GAP Bölgesi Köy İçmesularının Şebekeli ve Çeşmeli Sistemlerin Envanteri (Ünite)-(01.01.2003)

İller	Sulu		Yetersiz		Toplam	
	Şebekeli	Çeşmeli	Şebekeli	Çeşmeli	Şebekeli	Çeşmeli
Adıyaman	323	316		51	323	367
Batman	101	40		170	101	210
Diyarbakır	162	612		361	162	973
Gaziantep	629		36	22	665	22
Kilis	130	8	45	16	175	24
Mardin	283	342	1	101	284	443
Siirt	40	304		45	40	349
Şanlıurfa	774	1 265		99	774	1 364
Şırnak	145	136	6	112	151	248
GAP	2 587	3 023	88	977	2 675	4 000
Türkiye	42 033	18 231	2 352	5 225	44 385	23 456
GAP/ Türkiye %	6.15	16.58	3.74	18.70	6.03	17.05

Kaynak: KHGM APK Dairesi Başkanlığı Hizmet Uygulamaları Genel Envanteri (01.01.2003 tarihi itibarıyla)

8.10.2.2 Köy Yolları Durumu

2002 sonu itibariyle, GAP Bölgesi'nde köy yollarının uzunluğu 29 467 km'dir. Bunun % 26'sı asfalt, % 47'si stabilize ve % 22'si tesviyedir. Ülke genelinde bu oranlar sırasıyla % 31, % 45 ve % 20'dir. Buna göre, GAP Bölgesi asfalt yollar bakımından ülke genelinin altında kalmaktadır.

Tablo 47: GAP Bölgesi Köy Yolları Durumu (km)-(01.01.2003)

İller	Asfalt	Beton	Stabilize	Tesviye	Mutasavver	Toplam
Adıyaman	857	0	1 708	787	36	3 388
Batman	346	0	1 031	577	167	2 121
Diyarbakır	703	0	3 362	1 302	496	5 863
Gaziantep	2 200	0	666	19	2	2 887
Kilis	395	0	357	29	0	781
Mardin	977	0	1 576	972	31	3 556
Siirt	224	0	997	519	141	1 881
Şanlıurfa	1 667	0	3 653	1 706	238	7 264
Şırnak	337	0	601	546	242	1 726
GAP	7 706	0	13 951	6 457	1 353	29 467
Türkiye	90 460	1 742	129 903	58 016	11 081	291 202
GAP/ Türkiye %	8.52	0.00	10.74	11.13	12.21	10.12

Kaynak: KHGM APK Dairesi Başkanlığı Hizmet Uygulamaları Genel Envanteri (01.01.2003 tarihi itibariyle)

9 SONUÇ

GAP ülkenin en geri kalmış bölgelerinden birisinde uygulanmaktadır. Bölge'nin sosyo-ekonomik göstergeleri ülke ortalamasının oldukça altındadır. GAP, Bölge'nin elverişli toprak ve su kaynaklarını geliştirerek bölge kalkınmasını sağlamak, ve ülke ekonomisine katkısını artırmak üzere planlanmıştır. Daha sonra gelişen ülke ve dünya koşulları çerçevesinde temelde bölge insanının yaşam düzeyini artırmayı ve Bölge'nin ülke ekonomisine entegrasyonunu hedefleyen; çok sektörlü, entegre bir bölgesel kalkınma yaklaşımına sahip, sürdürülebilir bir insani gelişme projesine dönüşmüştür.

1989 GAP Master Planı toprak ve su kaynaklarının geliştirilmesine dayanan bir entegre bölge kalkınma planının çerçevesini çizmiştir. Ancak, bugüne kadar geçen süre içerisinde yaşanan bölgesel, ulusal ve küresel gelişmeler, ortaya çıkan kalkınma yaklaşımları ve yeni kavramlar Master Planı'nın hedef ve öngörülerinin yeniden gözden geçirilmesini gerekli kılmıştır.

GAP'ın tüm sektörel bileşenleriyle 2010 yılında tamamlanması için gerekli planlama çalışmalarının yapılması görevinin GAP İdaresi'ne verilmesi üzerine başlayan çalışmalar sonucunda GAP Bölge Kalkınma Planı tamamlanmıştır. Plan sürdürülebilir insani kalkınma yaklaşımı doğrultusunda kamu kaynak ve potansiyelinin rasyonel kullanımı, halk katılımının güçlendirilmesi ve özel sektörün kalkınmaya katılımı ile insani gelişme hedeflerinin yakalanması hedef ve ilkeleri çerçevesinde hazırlanmıştır.

GAP Bölge Kalkınma Planı, 1989 Master Planı'nın yeniden gözden geçirilmesi sonucunda bugün gelinen düzeyi belirlemiş, sektörel değerlendirmeler yaparak karşılaşılan sorunları ortaya koymuş ve çözüm önerileri getirmiştir. Ayrıca, planın amaç ve hedeflerine ulaşmak için belirlenecek seçenek doğrultusunda, sektörel bazda hazırlanacak projeleri, kaynak tahsisi ve uygulama sürecini de kapsamaktadır.

GAP, karşılaşılan sorun ve darboğazlara rağmen, uygulandığı alan ve sektörlerde olumlu, ümit verici gelişmeler sağlamış; makro düzeyde ülkemiz hidroelektrik üretiminin yarıya yakını, pamuk üretiminin yarısını sağlar duruma gelmiş; sulama götürdüğü alanlarda kişi başına tarımsal gelirden üç katına kadar çıkan artışlar sağlanmış, belli bir sermaye birikimini gerçekleştirmiştir.

GAP İdaresi'nin "sürdürülebilir insani gelişme" yaklaşımı ve uyguladığı sosyal, kültürel ve çevreye ilişkin projeler uluslararası platformlarda projeye büyük itibar getirmiş bulunmaktadır. Bu sayede GAP, IWRA (Uluslararası Su Kaynakları Birliği) Milenyum Ödülü'ne layık görülmüş; Time, New York Times, International Herald Tribune gibi ciddi yayın organlarından övgü almış; popüler ve akademik yayınlarda örnek gösterilmiş; uluslararası toplantılarda konusunun modeli olarak nitelendirilmiş, GAP İdaresi'nin uluslararası kuruluşlarda etkin biçimde yönetimde yer almasını sağlamış ve ülkemize itibar kazandırmıştır.

GAP Bölge'de temel sorunların çözümü olarak algılanmakta ve bölücü terörün ortadan kaldırılmasının ardından doğan olumlu ortamda, sosyal ve ekonomik gelişmeyi sağlayabilecek çok önemli bir araç olarak görülmektedir.

Ülkemizin içinde bulunduğu kriz ortamında GAP, önemli bir fırsat olma potansiyeline sahiptir. Bir yanda sağlam bir plan, proje stoku, mevcut uygulamaların olumlu sonucu; diğer yanda Bölge ve Türkiye için potansiyel getirileri, toplumdaki beklentiler ve nihayet ülkenin tüm kesimlerinden aldığı destek, GAP için bu dönemde yapılacak çabaların her anlamdaki katma değerini çok daha yükseltecektir.